

Utjecaj imanentne gramatike na morfološka odstupanja u osnovnoškolskim učeničkim zadaćama

Stanković, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:590086>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-05-31**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskog jezika i književnosti

Martina Stanković

**UTJECAJ IMANENTNE GRAMATIKE
NA MORFOLOŠKA ODSUPANJA U OSNOVNOŠKOLSKIM
UČENIČKIM ZADAĆAMA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, siječanj 2018.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskog jezika i književnosti

Zagreb, 18. siječnja 2018.

**UTJECAJ IMANENTNE GRAMATIKE
NA MORFOLOŠKA ODSUPANJA U OSNOVNOŠKOLSKIM
UČENIČKIM ZADAĆAMA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS boda

Mentor:

Dr. sc. Marko Alerić

Studentica:

Martina Stanković

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Propust, pogreška ili odstupanje – poteškoće na putu ka stjecanju standardnojezične kompetencije	3
2.1. Propusti.....	4
2.2. Pogreške.....	4
2.3. Odstupanja	5
3. Morfologija i morfološka norma hrvatskoga standardnoga idioma	7
3.1. Dijakronijska morfologija.....	7
3.2. Morfološka norma	9
3.3. Morfologija u nastavi	9
3.4. (Problem) odstupanja od morfološke norme.....	10
3.5. Istraživanje odstupanja od morfološke norme: kratki osvrt	11
4. Imanentna gramatika naspram normativnoj.....	14
4.1. Normativna gramatika	14
4.2. Imanentna gramatika	14
4.3. Mjesni (zavičajni) govor: dijalektološki opis.....	15
5. Ovladavanje jezikom.....	20
5.1. Jezični razvoj	21
5.1.1. Početak i preduvjeti usvajanja jezika.....	21
5.1.2. Kasni jezični razvoj	23
5.1.3. Učenje standardnog jezika	23
5.2. Hrvatski jezik u Nastavnom planu i programu za osnovne škole (2006)	24
5.2.1. Ciljevi i sadržaji od prvog do četvrtog razreda osnovne škole.....	25
5.2.2. Ciljevi i sadržaji od petog do osmog razreda osnovne škole.....	26
6. Odstupanja od morfološke norme hrvatskoga standardnoga jezika: istraživanje	27
6.1. Svrha i pretpostavke istraživanja.....	27
6.2. Opis istraživana korpusa.....	28
6.3. Rezultati istraživanja	29
6.3.1. Odstupanja u školskim zadaćama učenika petih razreda	29
6.3.2. Odstupanja u zadaćama učenika osmih razreda	34
6.3.3. Odstupanja u zadaćama učenika petih i osmih razreda – usporedba	39
6.3.4. Utjecaj immanentne gramatike na morfološka odstupanja u školskim zadaćama.....	43
7. Školske zadaće.....	46

7.1.	Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika	46
7.2.	Razvijanje pismenosti i pismenog stvaralaštva učenika	46
7.3.	Sastavak.....	48
8.	Zaključak	50
9.	Sažetak.....	52
10.	Literatura	53

1. Uvod

Hrvatski je jezik proizvod hrvatskog narodnog stvaralačkog genija u svoj njegovoj iskonsko povijesno-civilizacijskoj, kreativno-umjetničkoj i sudbinskoj vertikali. On je kao takav bitna sastavnica i ključno oruđe stvaralaštva i neprestane proizvodnje neprolaznih kulturnih dobara kao i neizbrisivih tragova kod svih Hrvata, njihovih duhovnih i tvarnih tekovina koje stalno zrače i rasvjetljavaju putove hrvatskog narodnog genija u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Sve to prebiva u našim srcima, snovima, dušama, nadahnućima i djelovanjima (Deklaracija 1997: 68).

Hrvatski jezik poučava se od predškole pa sve do kraja srednjoškolskoga obrazovanja. Ujedno, on je i materinski jezik kojim se ovladava od najranije dobi te sredstvo komunikacije i sporazumijevanja u društvu. Unatoč tome, govornici hrvatskog jezika nisu dovoljno svjesni važnosti učenja materinskoga jezika, njegove pravilne uporabe, kao ni činjenice da je poznavanje jezika jedan od preduvjeta jezične te psiho-socijalne kompetencije (Pavličević-Franić 2005: 9).

Kompleksnost ovladavanja jezikom vidljiva je i u samoj njegovoj definiciji oko koje u jezikoslovlju nema potpuna slaganja¹. Međutim, složit će se svi u jednome: jezik je ljudska institucija – univerzalan s jedne strane, promjenljiv i raznolik s druge. Rekli bismo: *in varietate concordia*². Njegova se ujedinjenost i univerzalnost ogleda, između ostaloga, u standardnome idiomu koji je, kako znamo, normiran. Međutim, unatoč svojoj normiranosti, standardni idiom podložan je promjenama ili „fluktuacijama, nekako kao morska površina“ (Katičić 2009: 51). S druge strane, hrvatski je jezik obogaćen trima narječjima podijeljenima na dijalekte koji se pak granaju na mnoštvo lokalnih govora – otuda sve bogatstvo hrvatskoga jezika.

¹ Jezik se shvaća kao sposobnost svojstvena ljudima da se, u svakoj jezičnoj zajednici, sporazumijevaju (komuniciraju) s pomoću sustava glasovnih znakova kakvi su konkretni prirodni ljudski jezici, a pritom se pokreće složena tjelesna djelatnost, uz nužnu pretpostavku da jezični znakovi imaju (i) simbolička svojstva te da postoje genetički specijalizirani moždani centri koji tom djelatnošću upravljaju (*Hrvatska enciklopedija*).

² U značenju: *ujedinjen u raznolikosti (lat)*.

Teškoće se, međutim, javljaju polaskom u školu, odnosno početkom institucionalnoga učenja hrvatskoga standardnoga idioma. Tijekom osnovnoškolskoga, a zatim i srednjoškolskoga školovanja učenici ovladavaju standardnim idiomom, zajedno sa svom njegovom određenošću i uređenošću. Pritom se, očekivano, javljaju odstupanja na svim razinama hrvatskoga standardnoga idioma. Kao jedan od najčešćih uzroka odstupanja od norme standardnoga jezika javlja se utjecaj imanentne gramatike. Unošenjem elemenata imanentne gramatike u standardni idiom narušava se njegova normativnost, što pokazuje učenikovu nedovoljnu ovladanost standardnim idiomom, tj. njegovom normativnom gramatikom. Takav zaključak vodi ka pretpostavci o nedostacima u načinu poučavanja normativne gramatike, što onda zahtijeva i određene promjene.

Ovaj je rad, kao i istraživanje, motivirano potrebom uvida u ovladanost standardnim idiomom učenika osnovnih škola na području određenog mjesnog govora (područje Duge Rese i mjesta Barilović). Proučavanjem njihovih školskih zadaća, dobit će se uvid u morfološka odstupanja od standardnojezične norme. Opisom mjesnog govora, pokušat će se zaključiti u kolikoj je mjeri na morfološka odstupanja utjecala imanentna gramatika.

„Često se kaže da je upravo po jeziku čovjek čovjekom“, napisao je Dalibor Brozović (*Deklaracija* 1997: 7). Njime izričemo svoje misli i osjećaje, on nam prenosi znanja i dostignuća naših predaka, njega čuvamo kao nasljedstvo potomcima. Jezik je naš, stoga ga valja poznavati i pravilno ga upotrebljavati.

2. Propust, pogreška ili odstupanje – poteškoće na putu ka stjecanju standardnojezične kompetencije

Polaskom u školu, dijete započinje sa sustavnim institucionalnim učenjem hrvatskoga standardnoga jezika. Hrvatski je jezik najopsežniji predmet osnovnoškolskoga obrazovanja, a temeljni mu je cilj osposobiti učenike za jezičnu komunikaciju na hrvatskom jeziku. Kako bismo uspješno ostvarili komunikacijsku funkciju, svi pojavni oblici jezika moraju imati usustavljena pravila i norme. Dakle, kultura izražavanja temelji se na poznavanju zakonitosti odnosno poznavanju normi govorenoga i pisanoga jezika (Pavličević-Franić 2005: 36). Budući da se standardni hrvatski idiom ostvaruje u funkcionalnome jedinstvu gramatičke, leksičke, stilističke, ortoepske i ortografske norme, narušavanje tih pravila može dovesti u pitanje funkciju jezika te prouzročiti nejasnoće i nesporazume u komunikaciji (*isto*).

Ostvarivanje već spomenutog cilja i ostalih zadaća ovog nastavnog predmeta pridonosi poticanju jezično-komunikacijskih sposobnosti, literarnih i čitateljskih sposobnosti, osvješćivanju važnosti znanja hrvatskog jezika te razvijanju pozitivnoga stava prema jeziku hrvatskoga naroda, njegovoj književnosti i kulturi (Nacionalni plan i program 2006: 25). Međutim, tijekom ovladavanja standardnim idiomom u učeničkoj se proizvodnji pojavljuju „jedinice koje nisu jednake ciljanima“ (Jelaska i Bjedov 2015: 229). Iako se često nazivaju pogreškama, klasifikaciji jezičnih jedinica koje možemo obuhvatiti sintagmom „netočne jezične proizvodnje“ treba pristupiti oprezno.

Kad je riječ o pismenim radovima učenika, teoretičari pristupaju različitim klasifikacijama „pogrešaka“. Pavličević-Franić pogreškom smatra svako odstupanje od „pravopisne, gramatičke, leksičke i stilističke norme hrvatskoga standardnoga (književnoga) jezika“ (Pavličević-Franić 2005: 168). Autorica razlikuje tri vrste pogrešaka: jezične, nejezične i slučajne pogreške, no naglasak stavlja na skupinu jezičnih koje ukazuju na „razinu učenikova poznavanja odnosno nepoznavanja gramatičko-pravopisnih pravila“ (*isto*).

Jelaska i Bjedov (2015) pristupaju nešto drugačijoj klasifikaciji o kojoj će u nastavku biti više riječi.

2.1. Propusti

Za razliku od Pavličević-Franić (2005) koja propuste ili slovne pogreške svrstava u posebnu skupinu pogrešaka, Jelaska i Bjedov (2015: 229) navode kako su propusti³ slučajne *jezične* pogreške koje imaju uglavnom nejezične čimbenike, kao što su umor, napetost, rastresenost i slično. Budući da je standardni idiom za učenike osnovne škole, tj. za sve izvorne govornike, također novi, sekundarni idiom kojim tek trebaju ovladati⁴, propusti su česti kako u pisanoj, tako i u govorenoj proizvodnji.

Kada je riječ o pisanoj proizvodnji, kao što je pisanje sastavaka ili rješavanje zadataka usmjerenih na izraz⁵, učenik može lakše nadgledati⁶ svoju proizvodnju, a samim time i smanjiti ili primijetiti i ispraviti uočeni propust. Okolnosti nastanka propusta su nejezični pa je za njihov budući izostanak potreban odmor, opuštanje, ublažavanje napetosti, stresa, straha od jezika ili kakvih drugih nepovoljnih utjecaja (*isto*).

2.2. Pogreške

Anić (1998: 792) navodi kako je pogreška ili greška loša zamisao ili loš postupak, tj. loša primjena postupaka koja izlazi iz slabo shvaćenih pretpostavki. Takvo pojašnjenje, a samim time i pojam „pogreška“, priziva negativnu konotaciju što bi moglo isto tako negativno utjecati na učenikov stav prema jeziku.

Jezične pogreške ukazuju na narušavanje osnovnih jezičnih normi, pokazuju stupanj usvojenosti jezičnoga znanja te odstupanje od jezičnih pravila (Pavličević-Franić 2005: 169). S obzirom na gramatičko-pravopisni sadržaj na koji se odnose, mogu se podijeliti na

³ Anić (1998: 922) za propust kaže da je pogreška iz nepažnje, omaška, odnosno previd.

⁴ Standardni je idiom, prema Škariću, svim pripadnicima jednog jezika zajednički „drugi jezik“ (Škarić 1986: 10).

⁵ Pisani sastavci, kao i zadaci usmjereni na izraz, dio su jednog od četiriju predmetnih područja nastave hrvatskog jezika – jezičnog izražavanja. Nastava jezičnog izražavanja razvija usmenu i pisanu upotrebu hrvatskog jezika na recepcijskoj, produkcijskoj i interakcijskoj razini. Sadržaji jezičnoga izražavanja vidljivi su i u ostalim nastavnim područjima hrvatskog jezika (Visinko 2010: 14).

⁶ Za razliku od govora koji je prolazan i kojeg, zajedno sa svim njegovim pojedinostima, ne možemo „fotografirati“ (usp. De Saussure 2000: 61), napisani je tekst neprolazan, fiksiran pismom, može se čitati više puta, a napisane se rečenice mogu ispravljati sve dok *pisac* nije zadovoljan načinom na koji je oblikovao svoje misli.

gramatičke, leksičke, pravopisne i stilističke. Jelaska i Bjedov (2015: 230) naglašavaju kako se o pravim jezičnim pogreškama može govoriti tek kada je jezični razvoj ili njegovo pojedino razdoblje završeno. Ipak, tijekom ovladavanja jezikom, pogreškama možemo nazvati ono što bi učenici trebali izbjeći u proizvodnji, primjerice česte riječi koje koriste svakodnevno (*neću* umjesto *neću*, *vidjeti ću* umjesto *vidjet ću*).

2.3.Odstupanja⁷

„Tijekom ovladavanja standardnim idiomom prirodno je da se pojavljuju odstupanja – međujezične osebnosti, jedinice koje se razlikuju od onih u ciljnomu idiomu“ (*isto*). Uzroci odstupanja mogu biti različiti pa ih prema tome možemo podijeliti na: prijenosna, razvojna, navođena i izvorna (*isto*).

Prijenosna odstupanja uzrokovana su prijenosom iz materinskoga ili kojega drugoga idioma kojima tko ovladava (*isto*). U takvu bismo vrstu odstupanja mogli uvrstiti nenormativnu upotrebu kondicionala I., odnosno aorista pomoćnog glagola *biti* pomoću kojega se kondicional I. tvori (upotreba *bi* umjesto *bih*, *bismo*, *biste*).

Druga spomenuta skupina odstupanja, razvojna odstupanja, tiču se učenikove „jezične obrade na određenome stupnju ovladavanja jezikom te strategija kojima se učenik pritom koristi“ (*isto*). Među česta razvojna odstupanja mogli bismo navesti nenormativnu upotrebu prijedloga *od* u konstrukcijama poput „prijatelj *od* moga brata“ umjesto „prijatelj moga brata“.

U skupinu navođenih ili poučavateljskih odstupanja uvrštavamo ona odstupanja koja nastaju uslijed neprikladna poučavanja. Takva su odstupanja neželjena te su za njih odgovorni nastavnici, programi ili stavovi (*isto*: 231). U učeničkim zadaćama proučavanima za svrhe ovoga rada istaknuta su neka odstupanja koja bi se mogla nazvati poučavateljskim (frazem *u redu* ispravljen je u: *uredu*; nenaglašeni oblik zamjenice *ona* u akuzativu (*je*) ispravljen je u: *ju*).

⁷ Pojam odstupanja Anić ne povezuje s jezikom i njegovom normom. Prema njemu, odstupanje ili otklon, tj. odstupiti ili otklanjati znači pokazati drugačiju mjeru od predviđene ili opisane (1998: 710). U ovom slučaju, (jezično) odstupanje bi se moglo definirati kao upotreba drugačijih jezičnih jedinica od onih koje su propisane u normativnim priručnicima hrvatskoga standardnoga idioma.

Slična navođenim odstupanjima su izvorna odstupanja koja također nastaju uslijed unosa okoline, odnosno susreta učenika s izvornim govornicima, poglavito učiteljima, koji se ne služe standardnim idiomom kada bi trebali (*isto*). Primjer takvog odstupanja također je prisutan u učeničkim zadaćama (npr. 3. l. mn. prezenta glagola *dobiti* (*dobiju*) ispravljen je u *dobe*).

Iako su neka odstupanja neizbježna pa čak i poželjna⁸, druga bi se trebala i mogla izbjeći. Standardnojezična kompetencija odnosno usvojenost jezičnoga standarda pojedincu omogućuje nesmetano sporazumijevanje. Činjenica jest da se pravila dosljedno ne provode slijedom čega dolazi do brojnih odstupanja, a time i teškoća u svakodnevnoj komunikaciji.

Proučavanjem jezičnih odstupanja nastoji se s vremenom utjecati na smanjenje broja odstupanja te prepoznavanje smjerova u kojima se standardni idiom razvija (Alerić 2009: 30). Stoga je, kako bi se postigli svrhoviti rezultati, potrebno provoditi istraživanja na svim razinama hrvatskoga standardnoga idioma.

⁸ „Tijekom usvajanja organskoga idioma razvojna se odstupanja ne mogu izbjeći, štoviše: ona mogu biti i pokazatelj jezičnoga napretka“ (Jelaska i Bjedov 2015: 231).

3. Morfologija i morfološka norma hrvatskoga standardnoga idioma

„Znati jezik nije tek biti u stanju manipulirati dugačkim popisom memoriranih rečenica (pa ni riječi, pa ni oblika), nego je biti sposoban proizvesti i razumjeti golem (beskonačan) broj iskaza koje niti smo ikad čuli niti smo ikad proizveli“ (Marković 2012: 3). (O)vladati kojim jezikom sposobnost je koju nije jednostavno opisati i koja podrazumijeva opsežan repertoar mogućnosti. Počevši od najmanjih jezičnih jedinica pa sve do rečenica, teksta, diskurza, jezik u sebi obuhvaća mnoge sastavnice koje ga čine „univerzalnom ljudskom institucijom“ (Hrvatska enciklopedija). Među njegove sastavnice ubraja se i morfologija ili oblikoslovlje, nauk o ustroju riječi. Morfologija je dio gramatike koja proučava vrste riječi i njihove oblike (Barić et al. 2005: 95), tj. najmanje jezične jedinice koje imaju i svoj oblik i svoje značenje (Marković 2012: 36). U lingvistici razlikujemo opisnu morfologiju čiji je zadatak dati opis cjelovitoga morfološkoga jezičnoga područja bilo kojega idioma te normativnu morfologiju čiji je zadatak opisati morfološko jezično područje standardnoga idioma (Alerić 2009: 11).

Normativna morfologija eksplicitno normira morfologiju standardnoga idioma, tj. „određuje i propisuje što će, od onoga što je prisutno u jednome ili u više jezičnih sustava koji u standardnome idiomu služe kao osnovica, u morfološkoj normi standardnoga idioma biti stilski neutralno i neobilježeno“ (*isto*: 12). Također, ona prati i proučava dijelove morfološke norme prilikom čije upotrebe dolazi do odstupanja. Odstupanja koja se javljaju normativna morfologija može prihvatiti ili osporiti, tj. može ih proglasiti normativnima i nenormativnima.

3.1. Dijakronijska morfologija

Osim gore spomenutoga, zadatak normativne morfologije jest i trajno proučavanje morfološke norme što obuhvaća i one dijelove koji se, pod raznim utjecajima, mijenjaju (*isto*). Promjena je svojstvena svim jezicima svijeta, a može biti potaknuta unutarnjim jezičnim razvojem ili dodiranjem s drugim jezicima (Marković 2012: 435). Promjene zahvaćaju sve jezične razine pa tako i morfološku koja podrazumijeva promjenu u ustroju riječi. Prema Markoviću (*isto*), „ta promjena može biti barem dvovrsna – morfološki ustroj može se pojednostavniti, pa i potpuno reducirati, ili se može razviti gdje ga nije bilo“. U tom slučaju govorimo o dijakronijskoj morfologiji.

Pojmove dijakronije i njoj oprečne sinkronije u lingvistiku 20. stoljeća uveo je F. de Saussure. Dok sinkronija proučava jezik kao sustav, tj. pojave koje u jeziku postoje istodobno, dijakronija prati razvoj jezičnih pojava u vremenskom razdoblju – njihov nastanak, razvoj i eventualni nestanak (Babić 1989: 1). Granica između sinkronije i dijakronije nije oštra, stoga se može zaključiti kako svako jezično stanje u sebi sadrži ne samo sliku sadašnjeg, već i trag prošlog te klicu budućeg.

Uvidom u prošla stanja jezika moguće je pretpostaviti sadašnje (suvremene) jezične pojave te uzroke odstupanja od morfološke norme standardnoga idioma. Među primjerima koje navodi Marković (2012: 436) jest i onaj koji se tiče izricanja buduće radnje. S obzirom na to da u općeslavenskom jeziku nije bilo posebnog oblika za futur, radnja se iskazivala prezentom ili perifrastičnim konstrukcijama s prezentima glagola *biti*, *htjeti* i *imati* (*Od sutra učim za ispit. Idemo jesti!*). Ista je jezična pojava česta i danas u realnom jeziku, a prema primjerima iz učeničkih zadaća, mogli bismo zaključiti kako se takva konstrukcija koristi i za iskazivanje prošlosti (*išao sam odnijeti* umjesto *odnio sam*; *htjela sam plakati* umjesto *plakala sam*).

Dijakronijska morfologija bavi se opisom takvih pojava, mogućim objašnjenjima i uzrocima njihova nastanka, njihovim posljedicama i dosezima (usp. Marković 2012: 443). Govoreći o dijakronijskoj morfologiji, neizostavno je spomenuti proces analogije koji se javlja na svim jezičnim razinama. Analogija „ne mijenja dubinski ustroj i ne stvara nova pravila“, već „oblike koji se vode prema jednim pravilima privodi tomu da se počnu vladati kao drugi“ (*isto*: 448). Taj isti proces vidljiv je u sljedećim odstupanjima od morfološke norme⁹: *godišnjakinja* (prema *vršnjakinja*), *vidjeo* (prema *vidjeti* > *vidjela*), *nemožeju* (prema glagolima vrste V.1¹⁰: npr. *dati*, *znati*, *imati* > *daju*, *znaju*, *imaju*).

Pojmu analogije bliska je kontaminacija (*ukrštanje*, *miješanje*, *stapanje*...). Iako ne posve određena (usp. Marković 2012: 449), kontaminacija može biti oblična, značenjska ili oboje. Promjena koju je moguće tumačiti kontaminacijom jest povijesno miješanje optativa pomoćnog glagola *biti* u hrvatskom kondicionalu (*bim*, *bi*, *bi*; *bimo*, *bite*, *bi*) s aoristom glagola *biti* (*bih*, *bi*, *bi*; *bismo*, *biste*, *bi*). Spomenuta promjena nije prestala do danas, kada je u realnom jeziku nastao potpuni sinkretizam oblika (*bi* u svim licima)¹¹ (*isto*: 450).

⁹ Primjeri iz učeničkih zadaća.

¹⁰ Pregled oblika po glagolskim vrstama prema *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i sur. (2005: 248).

¹¹ Ova vrsta odstupanja od morfološke norme među najčešćima je u istraživanim učeničkim zadaćama.

Jezične je promjene teško predvidjeti; sigurno je samo da će se one dogoditi i da o njima valja voditi računa. Također, treba biti svjestan da „u svakoj jezičnoj *pogrešci* hrvatskih govornika (...), uopće u jeziku kao takvu (...) krije se ono što će i za 500 godina biti hrvatski jezik, taman se i ne zvao tako i taman to bio jezik koji današnji govornici ne bi ni razumjeli“ (*isto*: 459).

3.2.Morfološka norma

Kada govorimo o morfološkoj normi, zapravo govorimo o skupu određenih, propisanih i prihvaćenih pravila prema kojima se određuje što pripada, a što ne pripada standardnome idiomu. Kao sastavni dio gramatike, morfološka je norma jezična jer joj je u osnovi dijalekt, tj. organski govor, ali i standardnojezična, zbog toga što propisuje koji su gramatički oblici pravilni u standardnome jeziku (Ćužić 2014: 94).

Kako bismo precizno opisali morfološku normu, potrebno je navesti obilježja svake morfološke činjenice, inherentna i redundantna, kao i sva odstupanja od morfološke norme (Alerić 2009: 13).

Odstupanja možemo lako uočiti u svakodnevnoj situaciji, međutim mnoga je odstupanja teško uočiti zbog toga što se javljaju kod manjeg broja govornika. Unatoč tome, potrebno je utvrditi, opisati i obrazložiti najčešća odstupanja od morfološke norme hrvatskoga standardnoga idioma, osobito ona koja se javljaju u govorenoj i/ili pisanoj proizvodnji osnovnoškolskih i srednjoškolskih učenika (*isto*: 14).

Takav iscrpan opis odstupanja u nastavi hrvatskoga jezika mogao bi pomoći nastavnicima u tumačenju, prepoznavanju i ispravljanju učeničkih pogrešaka, a učenicima u njezinu ovladavanju (*isto*).

3.3.Morfologija u nastavi

Nastava morfologije ne promatra se izolirano, već je povezana s ostalim jezičnim razinama. U nastavnom se procesu tako ostvaruju višestruke korelacije lingvističkih disciplina, što omogućuje i korelaciju nastave jezika s nastavom književnosti te nastavom jezičnog izražavanja (usmenog i pisanog), o čemu će više riječi biti kasnije.

Obrazovni ciljevi nastave morfologije tiču se usvajanja morfološke norme hrvatskoga standardnoga idioma te primjene norme u jezičnoj komunikaciji (Rosandić i Silić 1979: 7). Proučavanje morfologije temelji se na misaonim procesima pa se nastavom morfologije posebno razvija logičko mišljenje. Ono obuhvaća sposobnost uočavanja pojava i procesa, otkrivanja njihovih međusobnih odnosa i zakonitosti, sposobnost zapažanja, dokazivanja, generaliziranja, zaključivanja i sl. (*isto*).

Važan funkcionalni zadatak nastave jezika jest razvijanje jezičnoga osjećaja. Riječ je o razvoju spontane reakcije na jezične pojave zahvaljujući kojoj učenik može razumijevati značenja pojedinih riječi bez tuđeg tumačenja te otkrivati morfološke, tvorbene i sintaktičke zakonitosti (*isto*: 9).

Odgojno djelovanje nastave morfologije široko je, a obuhvaća razvoj ljubavi prema jeziku, otkrivanje jezika kao sredstva mišljenja i sporazumijevanja te razvoj svijesti o potrebi stalnog njegovanja i usavršavanja vlastitoga jezičnoga izraza (*isto*: 10).

3.4.(Problem) odstupanja od morfološke norme

Odstupanja su, kao što je to već ranije spomenuto, otkloni od jezika koji se uči. Kada je riječ o odstupanjima od morfološke norme, tada govorimo o morfološkim činjenicama koje mogu postojati u nekome organskom idiomu, ali kao normativne nisu prihvaćene u standardni jezik (Alerić 2009: 13).

Takva odstupanja često nastaju zbog prijenosa obilježja učenikove imanentne gramatike. Osim toga, odstupanja se mogu javiti zbog prestižnosti određenoga idioma koji nije standardni, ali i zbog niske razine jezične kulture te nedovoljno razvijene svijesti o važnosti hrvatskoga standardnoga jezika (Gulešić-Machata i Udier 2008: 19).

Prilikom proučavanja odstupanja od morfološke norme treba voditi računa da autor govorenog i/ ili pisanog diskursa posjeduje (barem) minimalnu standardnojezičnu kompetenciju te da nastoji komunicirati na standardnom idiomu, odnosno da situaciju u kojoj se nalazi od njega zahtijeva komunikaciju na standardnom jeziku (usp. Alerić 2009: 14).

Hrvatski standardni jezik ugrađen je u temelje hrvatskog nacionalnog i jezičnog identiteta. Budući da se standardni jezik ne može nikada dokraja naučiti, potrebno ga je

proučavati i njegovati te se truditi kako bismo se, što je moguće više, približili njegovoj normi. Bez obzira na to koja se metoda rabi u poučavanju, otkloni se pojavljuju kao popratna pojava učenja i obilježje su učenikova međujezika (Gulešić-Machata i Udier 2008: 19). Međutim, sustavnim proučavanjem učestalih odstupanja svakako bismo trebali utjecati na njihovo smanjivanje, odnosno na što uspješnije ovladavanje standardnim idiomom kod učenika osnovnih i srednjih škola, što je jedan od važnijih ciljeva nastave hrvatskog standardnog jezika.

3.5. Istraživanje odstupanja od morfološke norme: kratki osvrt

Jezična su odstupanja prisutna u svakodnevnoj komunikaciji, međutim, prihvatljiva su jedino u razdoblju neposredno nakon što je standardni idiom oblikovan. Nakon što se standardni jezik duže vrijeme koristi u javnoj komunikaciji, očekuje se da će se obujam odstupanja smanjiti (Alerić 2009: 16). Unatoč tome, usporedbom istraživanja odstupanja od morfološke norme koja dosežu i do sto godina unazad sa suvremenim istraživanjima, vidljivo je podudaranje u tipovima odstupanja.

U drugoj polovici 19. stoljeća Tomo Maretić, važan hrvatski jezikoslovac zaslužan za dosljedno kodificiranje novoštokavštine kao književnog jezika (Hrvatska enciklopedija), u svom je „Filologičkom iverju“, a kasnije i u „Antibarbarusu“ zabilježio odstupanja od morfološke norme koja je prikupio iz novina i javnog života. Među najčešćim odstupanjima nabrojio je: sklonidbu i upotrebu zamjenica *čiji* i *ju/je, svoj*; sklanjanje neodređenih pridjeva; sklanjanje brojeva *dva, dvije, oba, obje*; sprezanje nekih glagola; instrumental društva i sredstva; upotrebu prijedloga *s/se*; upotrebu veznika *pošto* (usp. Alerić 2009: 16). Osim njega, odstupanja od morfološke norme proučavali su Ljudevit Jonke, Radovan Vidović, Slavko Pavešić, Eugenija Barić i drugi.

Mnoga su istraživanja odstupanja nastala na temelju učeničkih školskih zadaća, a tim je putem krenuo Travinić kada je 1957. godine skupio sva odstupanja iz zadaća tijekom cijele godine. Među ostalima, zabilježio je odstupanje u upotrebi zamjenica *ju/je*, u pisanju kondicionala (*bi* umjesto *bih, bismo, biste*), pogrešnu upotrebu instrumentala društva i

sredstva te posvojnog genitiva i dr. (*isto*: 17). Do kraja 20. stoljeća, odstupanja od morfološke norme zabilježili su Trubarac¹², Rosandić¹³ i Težak¹⁴.

Najnovije i svakako najiscrpnije istraživanje proveo je Alerić (2009). U svojoj je doktorskoj disertaciji dao pregled dosadašnjih istraživanja ističući najvažnija imena te rezultate i zaključke njihovih istraživanja. Iz takvog se pregleda daje zaključiti kako su mnoga odstupanja zabilježena još u 18. stoljeću prisutna i danas u svakodnevnoj, javnoj komunikaciji.

Svoj doprinos dao je istražujući morfološka odstupanja u učeničkim zadaćama učenika osnovnih (5. – 8. r.) i srednjih škola (1. – 4. r.). Njegov je korpus, osim zadaća, činio i govoreni diskurs učenika. Odstupanja od morfološke norme hrvatskog standardnog jezika podijelio je prema obilježjima u dvije skupine: (1) zamjena normativne morfološke kategorije (obilježja) nenormativnom i (2) izostanak ili nenormativno pojavljivanje vrste riječi, zamjena normativne vrste riječi nenormativnom. Unutar tih dviju skupina postoji podjela na pojedine kategorije, odnosno vrste riječi. U konačnici, Alerić je izdvojio odstupanja od morfološke norme koja se u korpusu javljaju najčešće (*isto*: 53):

- 1. skupina:
 - zamjena unutar kategorije roda
 - zamjena unutar kategorije padeža
 - zamjena unutar kategorije određenosti
 - zamjena unutar kategorije načina (kondicional)
- 2. skupina:
 - zamjena zamjenica (jih/ih, ju/je; moj/svoj; ovaj, ovi/taj, ti)
 - zamjena priloga
 - zamjena glagola
 - zamjena prijedloga (kroz, s/sa)
 - zamjena čestica (da).

¹² Trubarac, V. (1979) *Jezične greške (gramatičke i pravopisne) u pismenim radovima učenika srednjih škola i mogućnosti njihova otklanjanja, (magistarski rad)*. Zagreb: Filozofski fakultet.

¹³ Rosandić D. (1969) *Pismene vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: PKZ.

Rosandić, D. (1996) *Hrvatski jezik u srednjoškolskoj nastavi*. Zagreb: Školske novine.

¹⁴ Težak, S. (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb, Školska knjiga.

Kratkim pregledom dosadašnjih istraživanja odstupanja od morfološke norme hrvatskoga standardnoga idioma nije teško uočiti kako su određene morfološke kategorije bile problematične prije više od stotinu godina, a takve su ostale do danas. Popis najčešćih odstupanja ponavlja se u gotovo svim istraživanjima, uz male razlike.

Bez obzira na razlog, odstupanja su pokazatelj nedovoljne usvojenosti morfološke norme standardnog idioma. Prema Aleriću (*isto*: 68), razlozi odstupanja najčešće se mogu objasniti utjecajem imanentne gramatike iz čega proizlazi zaključak kako će se „ponajprije uočavanjem razlika između zavičajnih govora i standardnoga idioma postići potpunije, kvalitetnije i trajnije usvajanje morfološke norme hrvatskoga standardnoga jezika“ (*isto*).

4. Imanentna gramatika naspram normativnoj

4.1. Normativna gramatika

Normativna ili sekundarna gramatika je gramatika standardnoga, neorganskoga idioma (Alerić 2009: 65), odnosno gramatika koja ustanovljuje norme standardnoga idioma. Budući da u društvima uglavnom postoji jedan standardni idiom, a prema tome i jedna normativna gramatika, riječ je o više-manje jedinstvenoj kategoriji (*isto*).

Normativna se gramatika stječe svjesno tijekom dužeg vremenskog razdoblja. Kako se standardni idiom smatra pojedinčevim drugim jezikom¹⁵, tako ovladavanjem normativne gramatike pojedinac stječe drugu jezičnu kompetenciju zahvaljujući kojoj može komunicirati na puno širem području (izvan granica svojega zavičaja).

Osim truda koji je potrebno uložiti u procesu ovladavanja normativnom gramatikom, pojedinac treba pokazati spremnost na prihvaćanje standardnoga idioma, a time i prihvaćanje šire društvene zajednice, odnosno društvenih vrijednosti koje ona predstavlja. Tijekom ovladavanja normativnom gramatikom dolazi do teškoća čiji su uzroci različiti. Osim toga, česta je pojava nelagode i svojevrsne „neprirodnosti“ prilikom upotrebe standardnoga idioma u odnosu na upotrebu zavičajnog, materinskog idioma. No, teškoće je, kao i nelagodu, potrebno prevladati – vrlo je važno osvijestiti važnost ovladavanja standardnim idiomom i sve što njegova upotreba podrazumijeva.

4.2. Imanentna gramatika

Osim normativne gramatike, postoji i immanentna, pojedinčeva primarna gramatika. Riječ je o jezičnom sustavu kojim je pojedinac najprije ovladao te temeljem njega stekao primarnu jezičnu kompetenciju¹⁶ zahvaljujući kojoj može komunicirati na zavičajnome idiomu. Zbog specifičnosti jezičnog razvoja (o kojem će se više govoriti u nastavku rada),

¹⁵ „Drugi je jezik bilo koji novi jezik kojim osoba ovladava u zajednici gdje se njime služi, od najmanje kao što je obitelj, do najšire kao što je zemlja. Drugim se jezikom najčešće smatrao jezik koji tko usvaja poslije materinskoga u prirodnoj sredini, ili ga pak usvaja zajedno s materinskim, ali nakon usvojenih osnova materinskoga.“ (Jelaska i sur. 2005: 27)

¹⁶ Jezična (lingvistička) kompetencija odnosi se na znanje različitih vidova jezika kao sustava, tj. na stupanj i kakvoću pojedinčeva znanja, na spoznajni ustroj, način kako je znanje spremljeno i načine kako mu se pristupa. Znanje može biti svjesno ili nesvjesno (Jelaska i sur. 2005: 21).

imanentna gramatika svakoga pojedinca jednim je dijelom jedinstvena (*isto*: 63). Kao takva, ona sadržava:

- dio koji se podudara s jezičnim sustavom organskog idioma,
- dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekog drugog, bližeg ili daljeg, organskog idioma s kojim pojedinac češće dolazi u doticaj,
- dio koji se podudara sa standardnim idiomom te
- dio koji predstavlja novotvorbu izvornoga govornika (*isto*).

Za razliku od normativne, imalentna se gramatika stječe spontano, u relativno kratkome vremenskom razdoblju. Ona je promjenljiva, ali u životu pojedinca ima relativno trajan utjecaj.

Na ovladavanje normativnom gramatikom, odnosno standardnim idiomom, znatan utjecaj ima upravo imalentna gramatika. Kako bi naučio standardni idiom, pojedinac upotrebljava jezični sustav kojim je najprije ovladao. Tijekom tog procesa, dolazi do prijenosa jezičnih činjenica imalentne gramatike u normativnu. Takve jezične činjenice mogu ili ne moraju pripadati normativnoj gramatici. Najčešća odstupanja od morfološke norme standardnoga idioma nastaju upravo utjecajem pojedinčeve imalentne gramatike.

4.3.Mjesni (zavičajni) govor: dijalektološki opis

Govor je isključivo ljudska aktivnost. On nastaje i razvija se tijekom određenog vremena, u određenoj društvenoj zajednici te nosi njezina trajna obilježja. Kada govorimo o mjesnim govorima, koliko god da su međusobno izolirani, uvijek dolaze u kontakt jedan s drugim. Međutim, svaki od njih jest skup estetskih činitelja koje ne dijeli ni s jednim drugim govorom. Zbog toga je govor, odnosno jezik najraširenije sredstvo nematerijalne kulturne baštine¹⁷ i tvorbeni element prostornoga identiteta.

Tronarječni jezični identitet karlovačkoga kraja jedna je od najvažnijih sastavnica njegove duhovne kulture (Marinković 2014: 34). Istraživani prostor na kojem živi oko dvadeset tisuća govornika čakavsko-kajkavskih govora prirodna je, prometna, antropološka, etnička i jezična spona između Južne i Sjeverne Hrvatske. Gotovo da svako

¹⁷ „Nematerijalna kulturna baština (...) manifestira se, među ostalim, u sljedećim područjima: (a) usmena predaja i izričaji, uključujući jezik kao sredstvo komunikacije nematerijalne kulturne baštine (...)“ (Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine 2005).

selo unutar granica tog istog prostora ima svoj specifičan govor, što je Perušić (1993: 1) metaforički predočio rečenicom: „Čitav je ovaj kraj dio muzeja govora na otvorenom“.

U nastavku ovoga rada bit će opisane dijalektološke osobitosti govora šireg područja grada Duge Rese te općine Barilović. S obzirom na to da vlastito dijalektološko istraživanje nije provedeno, dijalektološki opis bit će temeljen na dosadašnjim proučavanjima govora spomenutih područja. Nadalje, budući da je jezik živ i mijenja se s vremenom¹⁸, moguće je da će današnje stanje jezika ponegdje odstupati od danog opisa. Odstupanja će se pokušati svesti na minimalnu mjeru, a ponegdje će se, od strane autorice ovoga rada koja je ujedno govornik jednog od mjesnih govora, napomenuti i suvremeno stanje govora.

Iako su dijalektalne skupine svoje nazive dobile po zamjenicama *što*, *kaj* i *ča*, one nisu pouzdan pokazatelj pripadnosti jednom od ta tri narječja (usp. Brozović 1997: 156). Naime, postoje čakavski govori u koje je *kaj* prodro u tolikoj mjeri da se govornici tih govora osjećaju i nazivaju *kajkavcima*. Takav je slučaj i s govornicima istraživanog prostora, što s obzirom na šaroliku dijalektnu sliku karlovačkog, odnosno dugoreškog područja, nije osobito iznenađujuće.

Proučavajući čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, Iva Lukežić je „sve ikavsko-ekavske govore duž toka rijeke Kupe do utoka Korane u Kupu i tokom Korane do Bosiljeva, sve ikavsko-ekavske govore između Kupe i Korane te govore sjeverno od luka Kupe i govore južno od označenog prostora uz tok Dobre i Mrežnice“ svrstala u kontinentalni poddijalekt čakavskog narječja (Lukežić 1990: 108). Veći dio dugoreških govora Brozović (1997: 155) naziva srednjočakavskim dijalektom koji graniči s novoštokavskim ijekavskim te goranskim (kajkavskim) dijalektom. Nesumnjivo je, dakle, da dugoreški govori imaju obilježja čakavštine (Šojat 1997: 195). Međutim, s obzirom na blizinu i jače ili slabije međusobno prožimanje mjesnih govora s dijalektima drugih narječja, Finka i Moguš (1981: 58) odredili su stupanj čakavosti pojedinih mjesnih govora. Tako su zaključili da najveći stupanj čakavosti imaju govori Jarčeg Polja i Vukove Gorice, manji stupanj čakavosti imaju govori općine Barilović (Belaj, Barilović, Siča), a najmanji stupanj imaju govori Duge Rese i Karlovca.

¹⁸ Vidi poglavlje 3.1.

Po tipološko-genetskoj vrijednosti, prioritet pri određivanju pripadnosti čakavskom narječju ima refleks jata, koji je u ovom slučaju ikavsko-ekavski. Takav je refleks uglavnom prema zakonu Jakubinskoga i Meyera¹⁹ (npr. refleks *i*: *čovik, diver, vrića, misec, prikojutri*, ali i sporadično: *sr:ida, pina, vidro*; refleks *e*: *leto, že'lezo, se:no, te:sto, sr:eda*, ali i sporadično: *mreža, ždrebna*) (Šojat 1997: 195). Vokalizacija starog poluglasa u ovim je govorima dalo *a* (npr. *da:n, pakal, magla*), a u nekim je riječima očuvan i refleks slabog poluglasa (npr. *Vazam, kadi 'gdje', I jd. s manom/ s manum, prez. zamem, imp. zami < inf. ze:t, uzet*). Iako su upitne zamjenice i prilozi kao *za:č 'zašto', po:č 'po što', na:č 'na što', u:č 'u što'* prisutni i dalje na cijelom govornom području oni se, kao što tvrdi Šojat (*isto*), ne ostvaruju isključivo u čakavskom liku, već se u nekim govorima ostvaruju i u kajkavskom. Čakavskog je podrijetla i zamjenica *niš 'ništa' te ništo 'nešto' (isto)*. Osim tipične čakavske proteze (npr. *Jiva, Jana*), dugoreški su govori prepoznatljiviji po nestanku eksplozivnoga elementa u afrikata *c, č, ć* ispred drugih opstruenata, a u najvećem dijelu istraženih govora i ispred *n* i *ń* (npr. *N ost 'ocat', fut. spešču, rešču, išću, došču, N rušnik 'ručnik'*) (*isto*: 196).

Izrazita je pojava izostanak krajnjega *-i* u svih infinitiva (prisutno i u leksemu *mat 'mati'*), što predstavlja „znatnu tipološku vrijednost u odnosima čakavskih govora prema tipičnim kajkavskim“ (*isto*). Šojat bilježi kako glagoli u prezentu (3. l. jd.) imaju nastavke *-adu, -edu, -idu (kopadu, kupujedu, nosidu)*, međutim, u novije je vrijeme češći oblik s *-j-* umjesto *-d-* (*kopaju, kupujeju, nosiju*). U kraćem obliku pojavljuje se prezent glagola htjeti, tj. *tit (Ćeš jist? Ću!)*, a kao takav sudjeluje i u tvorbi futura I. (*ja ću to napraviti; mi ćemo doć; doščemo; dojt ću*) (*isto*: 197). Duboki trag čakavske prošlosti čuva se u pojedinim primjerima G mn. imenica muškoga roda s nultim sufiksom (npr. *sedam jaja:c, pet prasa:c, bez nova:c*). Među morfološki važnim pojavama valja spomenuti i nejednakosložnu deklinaciju imenica muškoga roda tipa *Branko, Jure (Brankota, Jureta)* ili, u novije vrijeme popularnije, tipa *Tino, Mateo (Tinota, Mateota)*.

Tipične kajkavske osobine se u dugoreškim govorima najčešće pojavljuju paralelno s čakavskima (*isto*). Najočitija kajkavska osobina jest zamjenica *kaj* koja se javlja i u upitnim oblicima *zakaj, po kaj, u kaj* i sl. Ograničena je pojava protetskog *v* (npr. *vu:vo, vu'se:sa, vura, vujac* ali i: *udat, umrit, ulje*) te hijatskoga *v* (npr. *pavuk, Pavurija*) (*isto*: 198). U istraživanim se govorima javlja i kajkavski lik osobne zamjenice u I jd. (*s menom,*

¹⁹ Ako jat stoji ispred *t, d, n, r, l, s, z, st* i *zd*, a iza tih fonema se nalaze *a, o, u* ili \emptyset , onda se jat reflektira u vokal *e*. U suprotnom, refleks jata je vokal *i* ($\hat{e} + t, d, n, r, l, s, z, st, zd + a, o, u, \emptyset > [\hat{e} > e]$, inače $\hat{e} > i$).

sebam) te kajkavski imperativ (*zemi/ zemite*) (*isto*: 198). Sporadično se u nekim govorima javljaju i sljedeće kajkavske osobine:

- komparativni nastavak *-ji-* iza *r* (*širji, gorji*)
- metateza komparativnog *-j-* (*vrajži*)
- pojava leksički vezane skupine *rj < *r'* (*u'mirje, sa'birješ*)
- velar u infinitivnoj osnovi (*mikat, digat*) (*isto*: 199).

Osim tipično čakavskih i tipično kajkavskih osobina, u istraživanim se govorima javljaju i osobine tipične za oba narječja: pojava *a* iza inicijalnoga *j* (*jačmen* 'ječam') te *j* kao refleks praslavenskoga *d'* (*meja, preja*) (*isto*).

Štokavskih je osobina u ovim govorima nešto manje. Najizraženije su artikulacijsko-auditivna narav afrikata *ć* i *đ* te redukcija međusuglasničkog *i* (npr. u Bariloviću: *mušca, čouk < čovk, u'šćipnl*). Skupina *čr* sačuvana je samo u leksemima *črv, črišna*, a u govorima neposredno uz štokavske, skupina *hv-* svela se na *v-* (*vatat*), dok je u drugima prešla u *f-* (*fala*).

Iz provedenih se istraživanja govora karlovačkog, odnosno dugoreškog kraja može zaključiti kako su oni prožeti utjecajima triju narječja na čijoj se razmeđi i nalaze. Unatoč jezičnim i izvanjezičnim procesima koje utječu na mijene govora, u njima ipak prevladavaju osobine čakavskoga narječja²⁰. Iako su neki elementi kajkavštine česti u tim govorima, nisu prodrli dublje u njihovu strukturu što potvrđuje činjenica da gotovo svaka kajkavska osobina ima i čakavski ekvivalent (pa čak i ona najvažnija: *zakaj – zač*). Štokavske su osobine prisutne zbog blizine novoštokavske ijekavice, međutim, u dugoreškim govorima one čine tek površinski sloj. Moguće je, ipak, pretpostaviti da će štokavština u buduće vrijeme sve više utjecati na dugoreške govore zbog sve češćih gravitacija mlađeg stanovništva prema Karlovcu i Zagrebu, uglavnom zbog školovanja ili posla, što podrazumijeva komunikaciju na standardnom idiomu.

Očito je, dakle, da je izvorna podloga ovih govora čakavska, no da su s vremenom ti govori preuzeli poneke kajkavske osobine. Štokavski su elementi u dugoreške govore postupno ulazili, a ulaze još i danas. Intenzivno prožimanje osobina svih triju narječja,

²⁰ Da čakavske osobine pretežu nad kajkavskim, a kajkavske nad štokavskim od Karlovca do Ogulina, smatra i Stjepko Težak (1997).

jedinstveno u okvirima hrvatske dijalektologije, valja prenositi kao jedno od temelja karlovačkog kulturnog identiteta.

5. Ovladavanje jezikom

Jezik je općeljudski apstraktan sustav sporazumijevanja. Čovjek njime ovladava na dva načina: usvajanjem ili učenjem (Jelaska i sur. 2005). Budući da je proučavanje ovladavanja jezikom područje ispunjeno višeznačnim pojmovima, valjalo bi prvo objasniti one ključne.

Prvi jezik s kojim se dijete susreće jest materinski jezik (eng. *mother tongue*). Sam naziv potječe od činjenice da su obično majke (matere) one od kojih dijete usvaja jezik u prvim godinama života. Upravo je zato ovladavanje materinskim jezikom temeljeno na osjećajima (usp. Jelaska i sur. 2005: 24). U (modernom) vrijeme, međutim, ovaj naziv ne treba shvaćati doslovno, s obzirom na to da je dijete u svojim prvim godinama života izloženo ne samo majčinom jeziku, nego i jeziku drugih članova obitelji te jezicima odgajatelja u jaslicama, vrtiću i sl. Takve promjene u odgajanju djece zahtijevaju upotrebu drugačijeg naziva – najčešća zamjena pojmu materinskog jezika jest *prvi jezik* (eng. *first language*; *J1*). Prvi jezik bi po svojoj definiciji bio redoslijedno prvi jezik koji je dijete usvajalo, ali ne nužno i prvi kojim je aktivno ovladalo.

Vodeći se istom logikom, javlja se pojam *drugi jezik* (eng. *second language*), tj. „bilo koji drugi jezik kojim osoba ovladava u zajednici gdje se njime služi“ (*isto*: 27). Odrednicu *drugoga* može imati i *razvojni drugi jezik*, odnosno drugi jezik kojim je dijete progovorilo ili pak *uporabni drugi jezik*, odnosno drugi na ljestvici trenutačne ovladanosti (*isto*). Osim toga, pojam obuhvaća sve idiome, osim materinskoga.

Osim definiranja naziva jezika, važno je objasniti i terminološku razliku pojmova: ovladavanje, usvajanje i učenje. Iako se često koriste kao sinonimi, oni to nisu. *Ovladavanje* je nadređeni pojam učenju i usvajanju jezika, a značilo bi stjecanje jezičnoga znanja (Jelaska 2007: 93). Kako objašnjava Zrinka Jelaska u članku „Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja“, usvajanje jezika jest spontano ovladavanje jezikom u prirodnim okolnostima, bez izravnoga poučavanja (*isto*: 90). *Učenje* bi, s druge strane značilo svjesno stjecanje jezičnog znanja u posebno oblikovanim situacijama (Jelaska i sur. 2005: 90).

Međutim, granica između usvajanja i učenja nije uvijek oštra i jednoznačno određiva; naime, jedan se jezik može donekle usvojiti, a donekle naučiti.

5.1. Jezični razvoj

Uz netom navedene, uglavnom bliskoznačne pojmove, javlja se i pojam *jezičnog razvoja*. Dok ga neki stručnjaci smatraju ravnopravnim pojmu usvajanja jezika, drugi ih razlikuju: *usvajanje* bi se u tom slučaju objasnilo kao stjecanje jezičnih pravila, a *razvoj* upotreba tih pravila u društvenim i jezičnim situacijama (Jelaska 2007: 91).

Prilikom usvajanja bilo kojeg jezika, djeca prolaze određenim razvojnim stupnjevima. Budući da su urođene jezične sposobnosti, kao i osnovne spoznajne sposobnosti zajedničke svima, djeca (ali i ljudi općenito) na sličan način usvajaju svoj materinski jezik, bez obzira koji to jezik bio (Jelaska i sur. 2005: 66). Jezični je razvoj donekle povezan sa spoznajnim: opći spoznajni razvoj oblikuje usvajanje jezika, a jezični razvoj nužan je za spoznajni (jezik proširuje mogućnost složenog razmišljanja, pomaže djetetu da primjećuje pojmovne razlike i sl.) (*isto*: 70).

Iako su se tijekom godina pojavile i oblikovale mnoge teorije o jezičnom razvoju, nijedna od njih nije u potpunosti prihvaćena. Danas možemo razlučiti dva značajna polazišta u području jezičnih istraživanja: formalističko i funkcionalno. Prva proučavaju jezične strukture u procesu usvajanja jezika (načelo jednostavnosti – *jezik se usvaja sam po sebi*), a druga svoja tumačenja temelje na načelu potrebitosti, tj. upotrebi jezika u komunikacijske svrhe (*što jezikom možemo činiti*) (Češi 2015: 4).

5.1.1. Početak i preduvjeti usvajanja jezika

Jezični razvoj ne počinje djetetovim prvim riječima – njegov začetak donekle počinje već u majčinoj utrobi. Naime, prijerodenče sluša ljudski govor te na njega reagira određenim pokretima. Osim toga, postoje dokazi da dijete u utrobi sluša majčin govor i uči ga ne samo prepoznati, već i oponašati (Jelaska i sur. 2005: 71).

Nakon rođenja, dijete pokazuje određene jezične sposobnosti i sklonosti koje se mijenjaju – prvo prolaze faze gukanja i brbljanja, a u dobi od oko godinu dana progovaraju prve riječi. Do 15. mjeseca kod djeteta se javljaju prvi znakovi metajezične svijesti, a do druge godine prolazi kroz fazu rječničkog brzaca i upotrebe dvočlanih iskaza. Smatra se da do treće godine djeca ovladavaju osnovama jezika, a do dvanaeste im se jezično znanje automatizira na svim jezičnim razinama (*isto*).

Djeca prvo usvajaju ono što im je prirodno, prototipno²¹, što je dokazano i nekim istraživanjima provedenima u hrvatskom jeziku. Naime, rezultati su pokazali kako djeca prvo usvajaju najjednostavnije glagolske paradigme, npr. glagole IV. glagolske vrste (-iti/-im) i glagole V. glagolske vrste (-ati/-am). Kod takvih glagola ne dolazi do glasovnih promjena, kojima djeca teže ovladavaju. Jednom usvojena gramatička pravila dijete će primjenjivati i na ostale jezične oblike. Na primjer, pravilo proizvodnje prezenta glagola IV. vrste dijete će primijeniti na druge glagole IV. vrste. Međutim, to će isto pravilo primijeniti i u tvorbi glagola neke druge vrste (oni *možeju* prema: oni *daju, imaju*).²²

Iako je jezik svojstven čovjeku, valja imati na umu da njegov razvoj ipak zahtijeva razvojne preduvjete (spoznajne, osjetilne, motoričke) te dobre unutarnje (radno pamćenje, umni rječnik, slušnu obradu) i vanjske uvjete (društvenu i kulturološku prihvatljivost, podršku okoline) (*isto*: 65). Također, nije dovoljno da dijete samo sluša tuđi govor – ono mora biti izloženo jeziku i na taj način da ovladava njime u izravnoj komunikaciji. Isto tako, za jezični je razvoj važno oponašanje, bez obzira na to što nije temelj jezičnom stvaranju kako se dugo smatralo.

Određenu ulogu imaju i djetetove posebnosti – iako sva djeca prolaze slične faze jezičnog razvoja, svako je dijete drugačije. S obzirom na to, na jezični razvoj utječe i djetetov spol, dob te njegove posebne osobine (otvorenost ili zatvorenost, odvažnost ili stidljivost i sl.). Također, u ovladavanju jezikom djeluju i osjećajni utjecaji: djeca katkad žele prikriti nedovoljno poznavanje novog jezika, a katkada se, odabirom različitih jezičnih i govornih obilježja, žele uklopiti u sredinu koja se služi različitim idiomom (*isto*: 85).

Razvijajući svoj jezik, dijete ulazi u fazu proizvodnje oblika poput *hoćem* (umjesto *hoću*), *pijeju* (umjesto *piju*), *digniti* (umjesto *dignuti*) i sl. Bez obzira na to koliko roditelji ili odgajatelji inzistirali na ispravljanju, dijete takve oblike neće promijeniti. Ne radi se tu ni o pogreškama, ni o oponašanju, već o znakovima napretka u dječjem jezičnom razvoju. Prerano inzistiranje na pravilnim oblicima kojima dijete još uvijek nije ovladalo, može dovesti do govornih poremećaja (*isto*: 80).

²¹ Prototip Anić objašnjava kao praoblik, osnovni model ili original (Anić 1998: 931).

²² Riječ je o postupku analogije, o čemu se govori u poglavlju 3.1.

5.1.2. Kasni jezični razvoj

Istraživanja ranog jezičnog razvoja važna su jer pružaju opise djetetova prvog jezika koji postaje temeljem njegova budućeg formalnog obrazovanja. Međutim, podjednako je važan jezični razvoj nakon predškolskog razdoblja, koji je u literaturi pomalo zanemaren. On je temelj suštinskim školskim vještinama te jedan od preduvjeta profesionalnog uspjeha i osobnog zadovoljstva tijekom cijeloga života (Kuvač Kraljević i Olujić 2015: 36).

Proučavatelji nisu usuglašeni oko vremenske granice kasnog jezičnog razdoblja: donja se granica uglavnom proteže od djetetove pete do devete godine, a gornja od dvanaeste pa sve do devetnaeste godine. Većina ih, ipak, za gornju granicu uzima petnaestu godinu kao vrijeme završavanja jezičnog razvoja i razvoja ostalih kognitivnih funkcija (*isto*: 37). Međutim, to ne znači da se jezik u toj dobi prestaje razvijati. Naprotiv, jezik se razvija tijekom cijeloga života, samo je njegov daljnji razvoj određen obrazovanjem i akademskim vještinama pojedinca.

Za razliku od jezičnog razvoja u prvim godinama života koji je brz i predvidljiv, u kasnijim godinama dolazi do postupnog usložnjavanja jezičnog sustava. Osim toga, u školskoj dobi ulazni jezik uz govorni počinje biti i pisani jezik koji ima važnu ulogu u daljnjem jezičnom razvoju (*isto*: 41). Najveće se promjene događaju u sintaksi, leksikonu i pragmatici, dok se morfologija još uvijek dorađuje i nadopunjava.

Kasni jezični razvoj temelj je cjeloživotnog osobnog zadovoljstva i, kao takvog, potrebno ga je proučavati. Dok s jedne strane ovisi o sociobiološkim činjenicama, s druge strane ovisi o obrazovanju čije učinke tvorci obrazovne politike mogu i moraju kontrolirati i prilagođavati s obzirom na djetetove mogućnosti.

5.1.3. Učenje standardnog jezika

Kako je ranije rečeno, usvajanje materinskoga odnosno prvoga jezika pokazuje opća svojstva zajednička svoj djeci svijeta. Isto tako, proučavanja pokazuju da i u ovladavanju drugim jezikom također postoje univerzalne jezične opažajne i proizvodne ograničenosti (Jelaska i sur. 2005: 92). Drugim riječima, smatra se da postoji prirodan redoslijed učenja drugog jezika.

Za razliku od prvoga jezika koji se usvaja, drugi se jezik uglavnom uči, a da bi ga naučio, pojedinac mora ovladati svim njegovim razinama. S obzirom na to da učenje podrazumijeva svjesnost i posebno oblikovane situacije stjecanja jezičnog znanja, dijete, dolaskom u školu, započinje s institucionalnim učenjem standardnoga jezika koji je također jedan od njegovih *drugih* jezika. Iako je svakom djetetu standardni jezik sadržajno poznat i blizak, nepoznat mu je njegov izraz i upotreba. Prvi je jezik određen narječjem, tj. dijalektom pa se dijete mora svjesno truditi naučiti ono u čemu se standard razlikuje od vlastitog govora. Takvo ostvarenje višejezičnog diskursa Dunja Pavličević-Franić (2005: 96) naziva *okomitom dvojezičnošću*. Učenjem standardnog jezika, dijete koristi i u njega prenosi jezične jedinice iz prvog jezika (imanentne gramatike). Pritom se stvara međujezik, odnosno „dinamičan sustav koji se s vremenom razvija“ (Jelaska i sur. 2005: 101). Različita su istraživanja odstupanja unutar jezika pokazala kako je upravo prijenosnih odstupanja najviše na početnoj razini učenja jezika, no ona se s vremenom smanjuju. S druge strane, postoje i razvojna odstupanja kojih je na početku i na kraju malo, ali je njihov broj veći tijekom ovladavanja jezikom (*isto*). Najviše teškoća učenici imaju u ovladavanju onih jezičnih oblika u kojima se standardni jezik razlikuje od pojedinih govora, tj. narječja.

Uzimajući u obzir da se u današnje vrijeme zbog proširenosti javnih medija, jasličkog i vrtičkog boravka, slikovnica i sl., djeca sa standardnim jezikom susreću već od najranije dobi, ona ga time sustavno usvajaju u izravnoj izloženosti dugi niz godina.

5.2.Hrvatski jezik u Nastavnom planu i programu za osnovne škole (2006)

Nastavni program školski je dokument kojim se propisuje opseg, dubina i redoslijed nastavnih sadržaja. On je konkretizacija nastavnog plana koji određuje broj nastavnih sati po predmetima i razredima. Godine 2006. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta objavilo je *Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, nastao na temelju dokumenta *Hrvatski nacionalni obrazovni standard*, poznat kao *HNOS*. Temeljni cilj nastave hrvatskoga jezika jest osposobljavanje učenika za jezičnu komunikaciju koja im omogućuje ovladavanje sadržajima svih nastavnih predmeta i uključivanje u cjeloživotno učenje (*Nastavni plan i program* 2006: 25). Kao najopsežniji predmet osnovnoškolskoga obrazovanja, hrvatski jezik obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu. Njihove su zadaće određene s obzirom na to kako pojedina od njih pridonosi ostvarivanju temeljnoga

nastavnoga cilja. Zadaće područja *hrvatski jezik* višestruke su: osposobljavanje učenika za uspješno snalaženje u svakodnevnim priopćajnim situacijama; ovladavanje jezičnim sredstvima potrebnim za uspješnu komunikaciju; osvještavanje potrebe za jezičnim znanjem; suzbijanje straha od jezika; osvještavanje razlika između standardnoga jezika i zavičajnih idioma te postupno usvajanje hrvatskoga jezičnoga standarda (*isto*).

Nastavni sadržaji i ciljevi raspoređeni su u kategorije tema, ključnih pojmova i obrazovnih postignuća. Na temelju njih mogu se iščitati razred i očekivana razina usvajanja jezičnih jedinica te stjecanja jezičnih sposobnosti. S obzirom na to da će se u ovome radu ispitati odstupanja od morfološke norme u učeničkim zadaćama, važno je razmotriti koja se razina znanja očekuje od učenika u petom i osmom razredu osnovne škole.

5.2.1. Ciljevi i sadržaji od prvog do četvrtog razreda osnovne škole

U prvome razredu osnovne škole, uz ovladavanje pisanjem i čitanjem, učenici započinju i s ovladavanjem norme standardnoga jezika – osnovni je cilj razumijevanje pojmova *glas*, *slovo* i *riječ*, sve do *rečenice* i osnovnih pravila vezanih uz nju.

U drugome razredu nastavno područje jezika obuhvaća i morfološku normu standardnoga jezika. Obrazovna postignuća tiču se razumijevanja imenica kao riječi kojima imenujemo sve što nas okružuje te pravilan izgovor i pisanje riječice *ne*, *ni* i *li*.

Nastavnim je planom i programom za osnovnu školu (2006) u trećem razredu osnovne škole, na razini razumijevanja jezičnoga znanja predviđeno sljedeće: razumijevanje pojma imenice kao vrste riječi, razlikovanje općih i vlastitih imenica, razlikovanje jedine i množine imenica; prepoznavanje umanjenica i uvećanica kao vrste imenica; razlikovanje glagola kao riječi kojim izričemo što tko radi ili što se događa, prepoznavanje glagola u rečenici; razlikovanje pridjeva kao riječi koje opisuju imenicu i odgovaraju na pitanje – kakvo je što, čije je što.

Konačno, u četvrtome se razredu na području jezika od učenika očekuje određivanje imenica kao vrste riječi te razlikovanje rodova, kao i broja imenica; razlikovanje glagola od drugih riječi i njihovo prepoznavanje; prepoznavanje prošle, sadašnje i buduće glagolske radnje; razlikovanje pridjeva kao vrste riječi te međusobno razlikovanje opisnih i posvojnih pridjeva. Također, u četvrtome je razredu predviđena obrada teme *književni jezik*

i zavičajni govor čiji je cilj postići da učenici razlikuju književni jezik od vlastitog zavičajnog govora, da odrede svoj zavičajni govor te da na njemu mogu usmeno i pismeno komunicirati.

5.2.2. Ciljevi i sadržaji od petog do osmog razreda osnovne škole

U višim razredima osnovne škole nastava jezika teži i obuhvaća složenije i apstraktnije pojmove. Obrazovna postignuća oblikovana su prema Bloomovoj taksonomiji na kognitivnom području znanja i vještina.

U petome se razredu naglasak osobito stavlja na područje morfologije. Učenici se poučavaju promjenjivim i nepromjenjivim vrstama riječi, što obuhvaća proširivanje njihova početnog znanja o imenicama (sklonidba), glagolima (glagolska osoba i broj, glagoli kretanja i govorenja) te pridjevima (određeni i neodređeni pridjevi, sklonidba i stupnjevanje pridjeva). Osim toga, uče nove vrste promjenjivih riječi (brojevi: glavni i redni, sklonidba rednih brojeva; prepoznavanje, razumijevanje i pravilna upotreba zamjenica) te sve nepromjenjive vrste riječi (prilozi, prijedlozi, veznici, uskllici i čestice – prepoznavanje i pravilna upotreba).

I u šestom razredu naglasak ostaje na morfologiji: obrazovna postignuća vezana su uglavnom uz glagole i glagolske oblike. Nakon vrsta zamjenica, učenici su izloženi prepoznavanju, razumijevanju i pravilnoj upotrebi: glagola po predmetu radnje, glagola po vidu, infinitiva, glagolskih pridjeva i glagolskih imenica. Nastava jezika u ovome razredu obuhvaća i glagolska vremena (prezent, perfekt, aorist, imperfekt, pluskvamperfekt, futur I. i II.) te glagolske načine (imperativ, kondicional I. i II.).

U sedmom i osmom razredu nastava jezika uglavnom obuhvaća sintaksu i leksikologiju. U sedmom se razredu uče upitne, odnosne i neodređene zamjenice, dok se u jezičnom gradivu osmoga razreda, a koje bi se moglo ticati morfološke norme, mogu izdvojiti glasovne promijene, glagolski prilozi, izricanje istovremenosti i prijevremenosti te pogodbe, mogućnosti i želje.

Na kraju osnovnoškolskoga obrazovanja, od učenika se očekuje poznavanje najvažnijih obilježja triju hrvatskih narječja, razlikovanje zavičajnog govora i narječja od hrvatskoga književnoga jezika te razumijevanje odnosa i uloge zavičajnoga govora i narječja prema hrvatskome književnome jeziku.

6. Odstupanja od morfološke norme hrvatskoga standardnoga jezika: istraživanje

6.1.Svrha i pretpostavke istraživanja

Ovladavanje hrvatskim jezikom izloženo je velikim očekivanjima svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa: od učenika i roditelja pa sve do učitelja i šire društvene zajednice (Pavličević-Franić 2007: 34). Dok materinski jezik dijete svladava bez većih poteškoća, polaskom u školu dolazi do nagloga prijelaza – početak institucionalnoga učenja jezika te izražavanje na književnome hrvatskome jeziku postaje problem većini osnovnoškolaca (*isto*: 36).

Sustavna odstupanja od morfološke norme hrvatskoga standardnoga idioma nastaju već godinama. Iako su njihovi uzroci različiti, većina ih nastaje pod utjecajem imanentne gramatike. Budući da je promjena nužna i prijeko potrebna, valjalo bi osmisliti novi nastavni pristup poučavanju hrvatskoga standardnoga jezika. Jedan od preduvjeta za to jest proučavanje imanentne gramatike, tj. imanentnih gramatika govornika s čitavog govornog područja hrvatskoga jezika. Imanentnih je gramatika bezbroj i sve se međusobno, više ili manje, razlikuju. S obzirom na nemogućnost opisivanja svih imanentnih gramatika, potrebno je proučavati mjesne govore koji čine važan dio imanentnih gramatika učenika određenog govornog područja.

Uvidom u razlike između pojedinih imanentnih i normativne gramatike te istraživanjem utjecaja imanentne na ovladavanje normativnom gramatikom, osmislio bi se nastavni model koji bi se mogao prilagođavati u osnovnim i srednjim školama, ovisno o govornom području kojemu pripadaju.

Prilikom poučavanja normativne gramatike treba polaziti od učenikove imanentne gramatike, odnosno od onoga što je učeniku poznatije, konkretnije, jednostavnije (Alerić 2006: 196). Povezivanje novoga znanja sa starim korak je koji se u poučavanju nikako ne bi smio propustiti. Pojedinac bi u „novome znanju“ trebao prepoznati otprije poznate činjenice koje zatim može zanemariti te se usredotočiti na ono s čime se susreće prvi put (*usp. isto*: 199). U ovom slučaju, to bi značilo da će učeniku biti lakše ovladati standardnim jezikom, ako je svjestan razlike između standardnog („novog znanja“) i vlastitog zavičajnog idioma („staro znanje“, učenikova imanentna gramatika).

Vodeći se takvom mišlju, cilj ovoga rada jest potaknuti promjenu u poučavanju hrvatskoga standardnoga jezika i pridonijeti joj, pružajući opis jednog zavičajnoga idioma te uvid u najčešća morfološka odstupanja učenika osnovnih škola.

Hipoteze koje su prije samog istraživanja postavljene su sljedeće:

H₁: broj odstupanja smanjen je u osmim razredima, u odnosu na pete razrede osnovnih škola;

H₂: većina morfoloških odstupanja nastala je pod utjecajem imanentne gramatike.

6.2. Opis istraživnog korpusa

Korpus na temelju kojega je provedeno istraživanje utjecaja imanentne gramatike na morfološka odstupanja u učeničkim zadaćama sastoji se od ukupno 162 školske zadaće, tj. 77 zadaća petih razreda te 85 zadaća osmih razreda.

Školske su zadaće prikupljene iz triju osnovnih škola: dvije osnovne škole iz Duge Rese (OŠ „Vladimir Nazor“ i OŠ „Ivan Goran Kovačić“) te jedne škole iz Barilovića (OŠ „Barilović“). Grad Duga Resa i mjesto (općina) Barilović nalaze se u Karlovačkoj županiji, nedaleko od grada Karlovca. Kriterij odabira spomenutih škola jest ponajprije govorno područje kojem pripada i autorica ovoga rada.

Za svrhu ovoga istraživanja proučavane su školske zadaće iz šk. god. 2016./2017., a pisali su ih učenici petih i osmih razreda u prvom polugodištu nastavne godine (studeni/prosinac). S namjerom da se ovim istraživanjem odgovori na pitanje razlike u morfološkim odstupanjima učenika petih i osmih razreda²³, u korpus su ulazile samo školske zadaće spomenutih razreda.

Teškoće koje su se javile prilikom proučavanja odstupanja od morfološke norme odnosile su se ponajprije na nečitljivost rukopisa, što je dodatno otežala činjenica fotokopiranih zadaćnica. Zbog istog je razloga ponekad bilo teško razlikovati ono što je napisao učenik od onoga što je ispravila profesorica. Zadaćnice su čitane nekoliko puta, kako bi se mogućnost previda smanjila na najmanju mjeru. Prvim ponnim čitanjem označavana su odstupanja jednom bojom. Drugim ponnim čitanjem provjeravana su

²³ Vidi: H₁ (prva hipoteza).

označena odstupanja te su drugom bojom označavana eventualna nova odstupanja. Sva odstupanja ponovno su provjerena prilikom njihova ispisivanja i grupiranja. Svako je odstupanje od morfološke norme označavano onoliko puta koliko bi se u tekstu pojavilo, premda se radilo o istom odstupanju ili o istom učeniku koji ga je ponovio više puta.

Prikupljanjem i obradom podataka nastojalo se pridržavati dosljednosti i objektivnosti kako bi podaci, a time i istraživanje, bili valjani, pouzdani i potpuni.

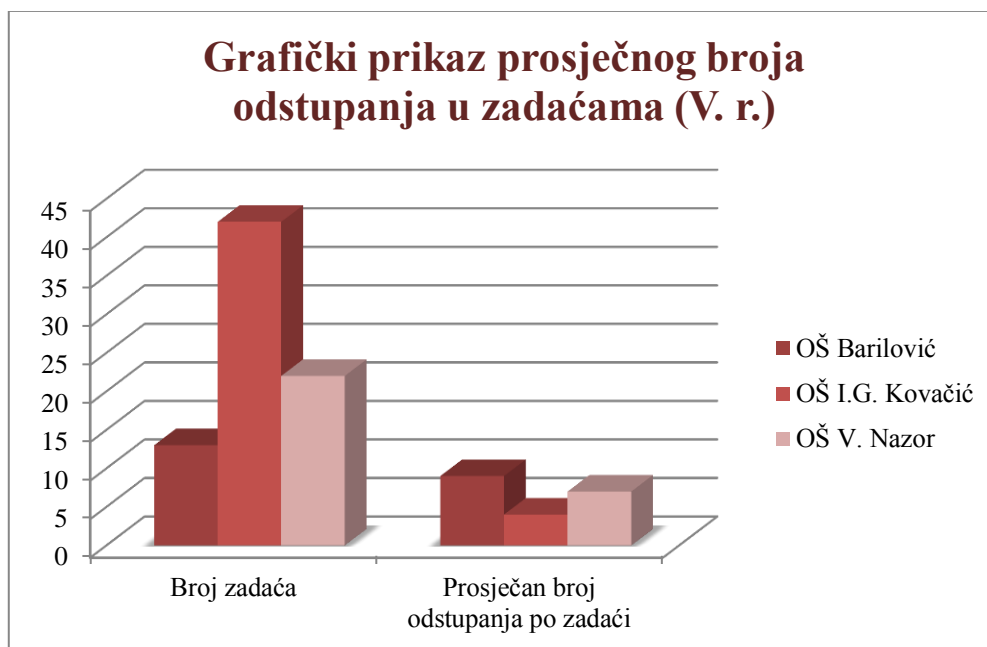
6.3.Rezultati istraživanja

U ovome će se dijelu rada iznijeti rezultati istraživanja dobiveni nakon pregledanih učeničkih zadataka i zabilježenih odstupanja. Prvo će biti izneseni rezultati koji se odnose na odstupanja u zadacima petih razreda, zatim osmih razreda, nakon čega će se njihovi rezultati međusobno usporediti.

6.3.1. Odstupanja u školskim zadacima učenika petih razreda

U istraživanju odstupanja pregledano je ukupno 77 školskih zadataka učenika petih razreda triju osnovnih škola: OŠ „Barilović“ (13 zadataka), OŠ „Vladimir Nazor“ (22 zadatke) i OŠ „Ivan Goran Kovačić“ (42 zadatke). U zadacima je zabilježeno ukupno 441 odstupanje, odnosno 114 odstupanja u zadacima učenika OŠ „Barilović“, 162 odstupanja u zadacima učenika OŠ „Vladimir Nazor“ te 165 odstupanja u zadacima učenika OŠ „Ivan Goran Kovačić“. Pomoću dobivenih rezultata, izračunat je prosječan broj odstupanja po zadaci. Prema tome, najmanje odstupanja po zadaci imaju učenici OŠ „Ivan Goran Kovačić“ (4 odstupanja po zadaci), zatim učenici OŠ „Vladimir Nazor“ (7 odstupanja po zadaci), a najviše odstupanja pronađeno je u zadacima učenika OŠ „Barilović“ (9 odstupanja po zadaci). Gledajući ukupan rezultat, svaka zadataka u prosjeku ima šest odstupanja. Uspoređujući rezultate po školama, nema većih odudaranja u broju odstupanja.

	Broj odstupanja	Broj zadataća	Prosječan br. odstupanja po zadaći
OŠ Barilović	114	13	9
OŠ V. Nazor	162	22	7
OŠ I.G. Kovačić	165	42	4
UKUPNO	441	77	6

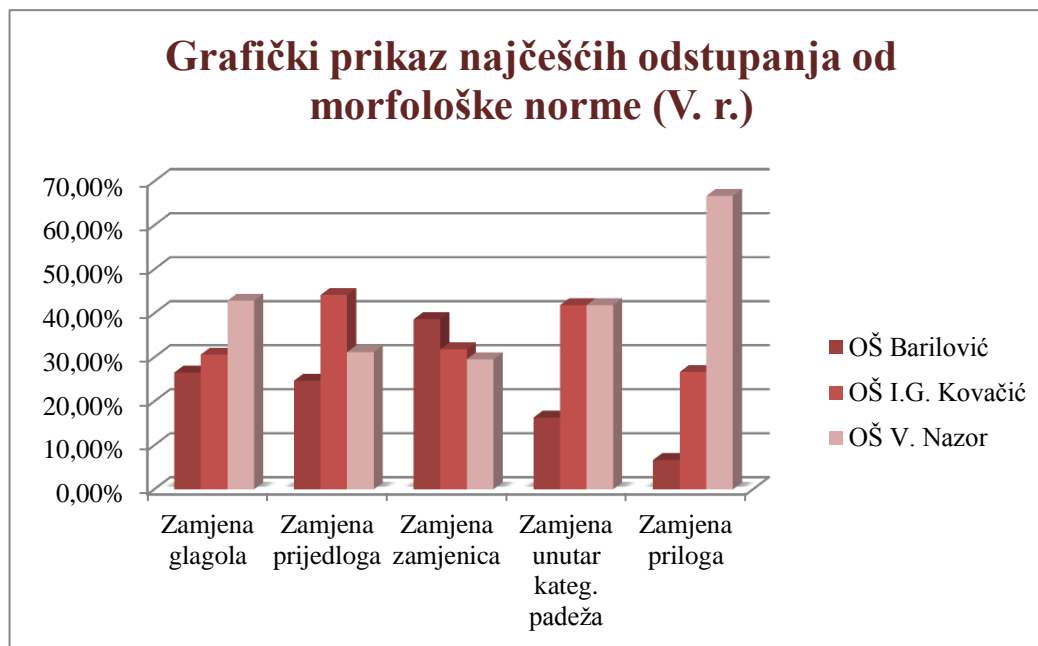
Također, učenici svih triju škola podjednako su odstupali u određenim kategorijama. Najviše odstupanja imali su u kategoriji „zamjene glagola“ (98 odstupanja) i to u podskupini „zamjena normativnog oblika glagola nenormativnim (80 odstupanja). Zabilježeni nenormativni glagoli uglavnom se odnose na pogrešno upotrijebljene glagole (*prošla sam u školu* umjesto *otišla sam u školu*) ili na pogrešnu tvorbu glagola (*preživili* umjesto *preživjeli*). Druga skupina po broju odstupanja je „zamjena prijedloga“ (ukupno 77 odstupanja). Učenici najviše griješe prilikom pisanja prijedloga *s*, odnosno *sa* i to tako da koriste prijedlog *sa* umjesto prijedloga *s* ili koriste jedan od ta dva prijedloga kada je riječ

o instrumentalu sredstva, a ne društva (*igrao sam se s igračkom*). Od ukupno 44 odstupanja u skupini zamjene zamjenica, najviše ih se odnosi na upotrebu osobne umjesto posvojne zamjenice (*moj* umjesto *svoj*) te na upotrebu nenaglašene osobne zamjenice u dativu (*ju* umjesto *je*). Osim toga, vidljive su poteškoće u pisanju neodređenih zamjenica uz prijedloge (*s nikim, za ništa* umjesto *ni s kim, ni za što*). Unutar kategorije padeža (ukupno 43 odstupanja) učenici najviše odstupanja čine u upotrebi pogrešnog padeža, a najčešći primjer je upravo ime njihova grada (*u Duga Resu* umjesto *u Dugu Resu*). Poteškoće su vidljive i u upotrebi priloga (30 odstupanja) i to u upotrebi nenormativnih priloga (*kadi* umjesto *gdje, nazad* umjesto *natrag, od tada* umjesto *otad*) ili u zamjeni priloga neprilozima (*isprijed* umjesto *naprijed*). Osim ovdje navedenih pet skupina s najviše odstupanja, valja spomenuti još dvije skupine unutar kojih također postoji veći broj odstupanja. Riječ je o zamjeni unutar kategorije vremena te zamjeni imenica.

Prikaz najčešćih odstupanja od morfološke norme u petim razredima osnovnih škola

	B	IGK	VN
1. Zamjena glagola			
a. zamjena glagola neglagolima	-	1	2
b. zamjena normativnog oblika glagola nenormativnim	24	21	35
c. zamjena neglagola glagolima	2	8	5
UKUPNO:	26	30	42 (98)
2. Zamjena prijedloga			
a. zamjena prijedloga neprijedlozima	1	-	-
b. zamjena normativnog oblika prijedloga nenormativnim	18	31	19
c. zamjena neprijedloga prijedlozima	-	3	5
UKUPNO:	19	32	24 (77)
3. Zamjena zamjenica			
a. zamjena zamjenica nezamjenicama	1	2	1
b. zamjena norm. oblika zamjenica nenormativnim	11	11	10
c. zamjena nezamjenica zamjenicama	5	1	2
UKUPNO:	17	14	13 (44)
4. Zamjena unutar kategorije padeža			
a. zamjena normativnog padeža nenormativnim	7	18	18
UKUPNO:	7	18	18 (43)
5. Zamjena priloga			
a. zamjena priloga neprilozima	1	7	-
b. zamjena normativnog priloga nenormativnim	2	7	13
UKUPNO:	3	14	13 (30)

Redni broj	Naziv odstupanja	<i>OŠ Barilović</i>		<i>OŠ I.G. Kovačić</i>		<i>OŠ V. Nazor</i>		Ukupno	
		Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Ukupno odstupanja	Udio odstupanja (%)
1.	Zamjena glagola	26	26,53 %	30	30,61 %	42	42,86 %	98	33,56 %
2.	Zamjena prijedloga	19	24,68 %	34	44,16 %	24	31,17 %	77	26,37 %
3.	Zamjena zamjenica	17	28,64 %	14	31,82 %	13	29,55 %	44	15,07 %
4.	Zamjena unutar kategorije padeža	7	16,28 %	18	41,86 %	18	41,86 %	43	14,73 %
5.	Zamjena priloga	2	6,67 %	8	26,67 %	20	66,67 %	30	10,27 %
UKUPNO		71		104		117		292	100%

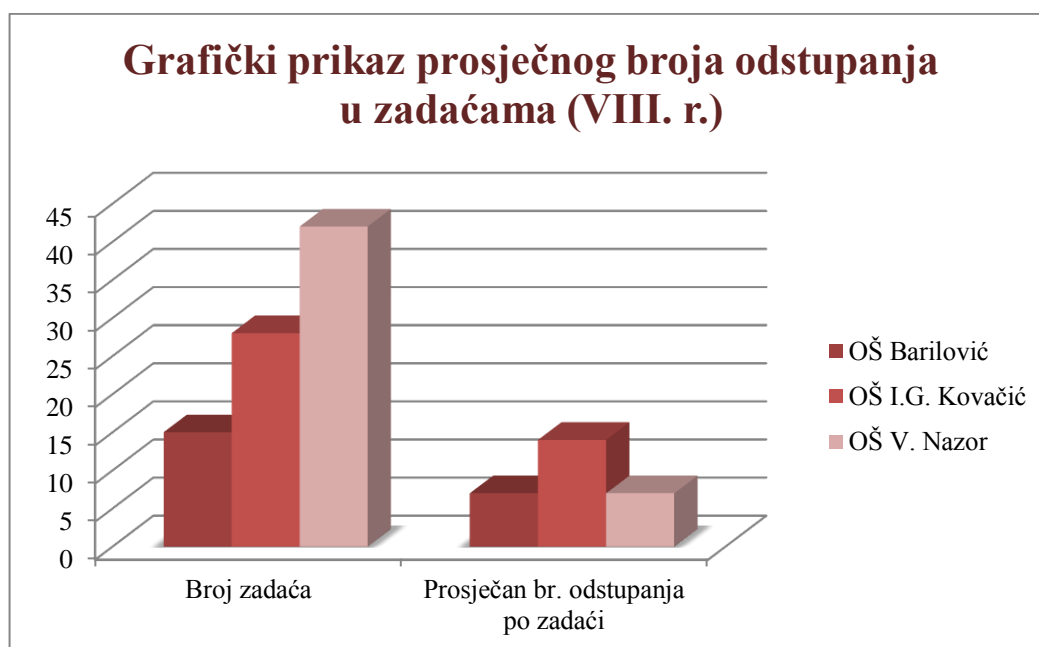

U tabelarnom prikazu naveden je broj odstupanja po kategoriji i školi te udio odstupanja u ukupnome broju odstupanja. Ovakav nam prikaz podataka omogućava lakši pregled odstupanja po školama i njihovu usporedbu. Rezultati po pojedinoj školi uglavnom se poklapaju s konačnim rezultatom. Možemo zaključiti kako učenici petih razreda svih triju škola najviše poteškoća imaju u ovladavanju glagolima i prijedlozima.

6.3.2. Odstupanja u zadacima učenika osmih razreda

Ukupan broj pregledanih školskih zadata učenika osmih razreda nije puno veći u usporedbi s brojem zadata petih razreda: od 85 zadata 15 ih pripada učenicima OŠ „Barilović“, 42 učenicima OŠ „Vladimir Nazor“ te 28 učenicima OŠ „Ivan Goran Kovačić“. Iako je bilo očekivano kako će broj odstupanja u učenika osmih razreda biti bitno manji od broja odstupanja učenika petih razreda, ta se pretpostavka nije ostvarila. Broj odstupanja gotovo je dva puta veći od broja odstupanja učenika petih razreda. Ukupno je 819 odstupanja zabilježeno u zadacima učenika osmih razreda, od kojih 109 odstupanja pripada učenicima OŠ „Barilović“, 311 odstupanja učenicima OŠ „Vladimir Nazor“ te 379 odstupanja učenicima OŠ „Ivan Goran Kovačić“. Odnos broja zadata i broja odstupanja dao je prosječan broj odstupanja po zadaci učenika: najviše odstupanja po zadaci činili su učenici OŠ „Ivan Goran Kovačić“ (14 odstupanja po zadaci), dok je prosječan broj odstupanja po zadaci u preostale dvije škole jednak (7 odstupanja po zadaci). Ukupno gledano, učenici osmih razreda učinili su prosječno deset odstupanja po zadaci.

	Broj odstupanja	Broj zadataća	Prosječan br. odstupanja po zadaći
OŠ Barilović	109	15	7
OŠ V. Nazor	311	42	7
OŠ I. G. Kovačić	379	28	14
Ukupno	819	85	10

Broj odstupanja u ovome slučaju nije proporcionalan broj zadataća. Naprotiv, škola s najvećim brojem zadataća, OŠ „Vladimir Nazor“, bilježi najmanje odstupanja po zadaći učenika.

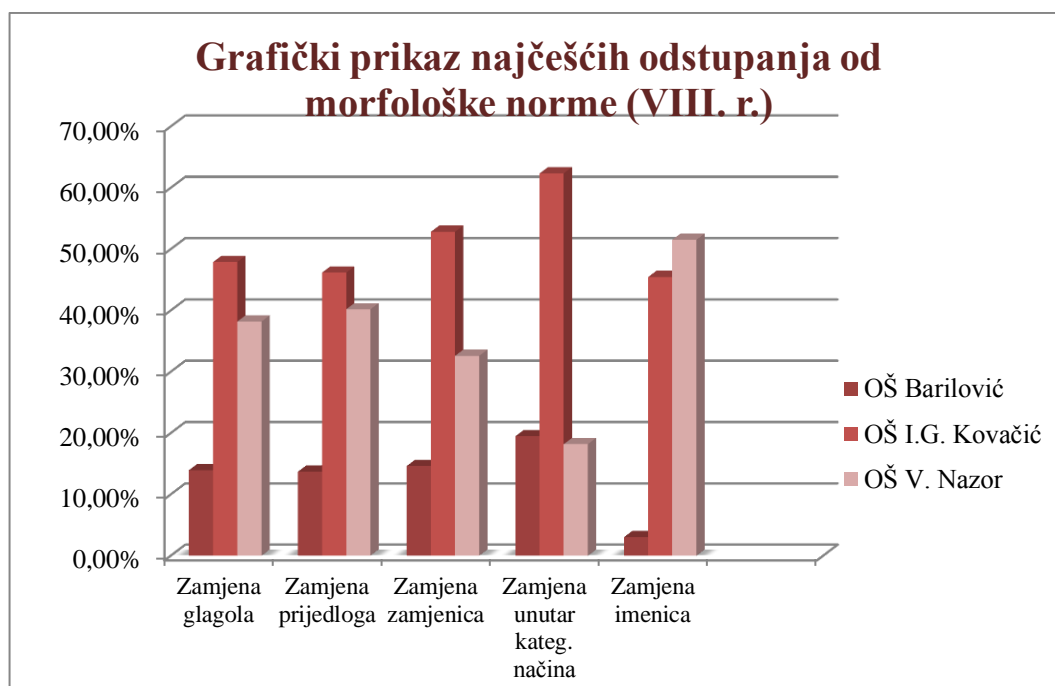
Prikaz najčešćih odstupanja od morfološke norme učenika osmih razreda osnovne škole sličan je prikazu odstupanja učenika petih razreda. Najviše odstupanja učenici čine prilikom upotrebe glagola (ukupno 165) te upotrebe prijedloga (ukupno 117). Kad je riječ o glagolima, učenici najviše griješe pri upotrebi nenormativnog oblika glagola (*poludila* umjesto *poludjela*, *sbacali* umjesto *pobacali*, *donjeli* umjesto *donijeli*, *razmještavati* umjesto *razmještati*). U toj se skupini svakako ističe povećani broj odstupanja koji se tiče

upotrebe krnjeg oblika infinitiva (*ponovit, doć, pustit...*). Učenici osmog razreda služe se većim vokabularom pa time i većim brojem prijedloga. Međutim, veći broj odstupanja u ovoj kategoriji pokazuje da nisu dobro ovladali njihovom upotrebom (*preko praznika* umjesto *tijekom praznika*), kao i činjenicu da još uvijek nisu ovladali upotrebom prijedloga *s/sa*, u čemu odstupaju najčešće. Prilikom upotrebe zamjenica, učenici osmog razreda griješe kao i učenici petoga: najviše prilikom upotrebe osobne zamjenice umjesto posvojne (*moj* umjesto *svoj*), prilikom upotrebe nenaglašene osobne zamjenice u dativu (*ju* umjesto *je*) te u pisanju zamjenica s prijedlogom (*s nikim, za ničim; samnom*). Osim toga, nekoliko je puta zabilježena nenormativna upotreba zamjenica *šta* umjesto *što*. Četvrta po broju odstupanja je zamjena unutar kategorije načina (ukupno 77 odstupanja), a najveći je broj odstupanja vezan uz nenormativnu upotrebu aorista pomoćnog glagola biti kao dijela kondicionala I. (*bi* umjesto *bih* i *bismo*). Konačno, peta skupina najčešćih odstupanja odnosi se na imenice, bilo da je riječ o zamjeni imenice neimenicom (*slatko* umjesto *slatkiši*), o zamjeni normativnog oblika imenice nenormativnim (*ponedeljak, godišnjakinja* umjesto *ponedjeljak, vršnjakinja*) ili o zamjeni neimenice imenicom (*medicina* umjesto *medicinska škola*).

Prikaz najčešćih odstupanja od morfološke norme u osmim razredima osnovnih škola

	B	IGK	VN
1. Zamjena glagola			
a. zamjena glagola neglagolima	-	-	5
b. zamjena normativnog oblika glagola nenormativnim	23	75	51
c. zamjena neglagola glagolima	-	4	7
UKUPNO:	23	79	63 (165)
2. Zamjena prijedloga			
a. zamjena prijedloga neprijedlozima	1	-	4
b. zamjena normativnog oblika prijedloga nenormativnim	13	46	31
c. zamjena neprijedloga prijedlozima	2	8	12
UKUPNO:	16	54	47 (117)
3. Zamjena zamjenica			
a. zamjena zamjenica nezamjenicama	-	2	1
b. zamjena norm. oblika zamjenica nenormativnim	7	34	22
c. zamjena nezamjenica zamjenicama	6	11	6
UKUPNO:	13	47	29 (89)
4. Zamjena unutar kategorije načina			
a. zamjena načina nenačinom	-	2	-
b. zamjena normativnog načina nenormativnim	1	34	9
c. zamjena nenačina načinom	14	12	5
UKUPNO:	15	48	14 (77)
5. Zamjena imenica			
a. zamjena imenice neimenicom	-	3	1
b. zamjena normativnog oblika imenice nenormativnim	2	27	31
c. zamjena neimenice imenicom	-	-	2
UKUPNO:	2	30	34 (66)

Redni broj	Naziv odstupanja	<i>OŠ Barilović</i>		<i>OŠ I.G. Kovačić</i>		<i>OŠ V. Nazor</i>		Ukupno	
		Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Broj odstupanja	Udio odstupanja (%)	Ukupno odstupanja	Udio odstupanja (%)
1.	Zamjena glagola	23	13,94	79	47,88	63	38,18	165	32,10
2.	Zamjena prijedloga	16	13,68	54	46,15	47	40,17	117	22,76
3.	Zamjena zamjenica	13	14,61	47	52,81	29	32,58	89	17,32
4.	Zamjena unutar kategorije načina	15	19,48	48	62,34	14	18,18	77	14,98
5.	Zamjena imenica	2	3,03	30	45,45	34	51,52	66	12,84
UKUPNO		69		258		187		514	100%

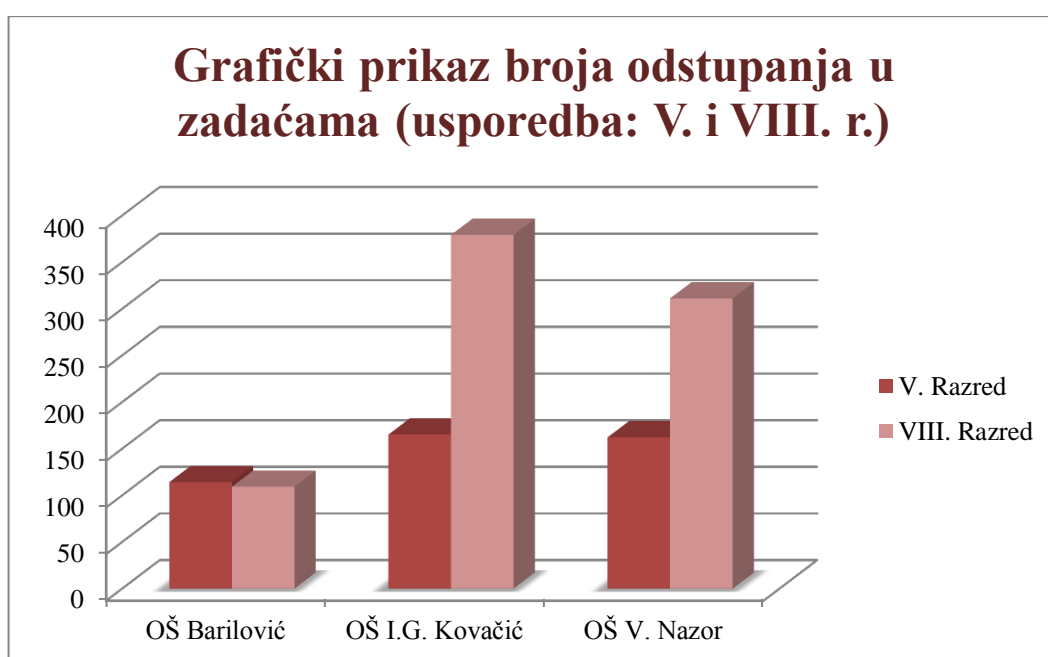
Kao u prethodnom, i u ovome tabelarnom i grafičkom prikazu uočljivo je kako su prve dvije kategorije one s najvećim brojem odstupanja, kako u konačnom rezultatu, tako i na razini pojedinih škola. U preostale tri kategorije, odstupanja učenika različitih škola nisu se u potpunosti poklapala. Najviše iznenađuje veći broj odstupanja u odnosu na broj odstupanja učenika petih razreda te, isto tako, veći broj odstupanja učenika osmih razreda OŠ „Ivan Goran Kovačić“ u odnosu na preostale dvije škole.

6.3.3. Odstupanja u zadacima učenika petih i osmih razreda – usporedba

Promatrajući istraživanjem dobivene rezultate i međusobno ih uspoređujući, može se izvesti nekoliko zaključaka.

	Broj odstupanja		Broj zadataća		Prosječan broj odstupanja po zadaći	
	5. r.	8. r.	5. r.	8. r.	5. r.	8. r.
OŠ Barilović	114	109	13	15	9	7
OŠ V. Nazor	162	311	22	42	7	7
OŠ I.G. Kovačić	165	379	42	28	4	14
Ukupno	441	819	77	85	6	10

Za potrebe istraživanja uzet je podjednak broj školskih zadataća, kako bi konačna usporedba bila lakša. Međutim, dobiveni rezultati nisu jednaki onima očekivanima. U ukupno 77 školskih zadataća petih razreda triju osnovnih škola zabilježeno je 441 odstupanje. Očekivano je kako će broj odstupanja u školskim zadaćama osmih razreda biti manji, kako zbog jezičnog razvoja učenika, tako i zbog obrazovanja. Međutim, u ukupno 85 školskih zadataća zabilježeno je čak 819 odstupanja, što je gotovo dva puta više od broja odstupanja učenika petih razreda.

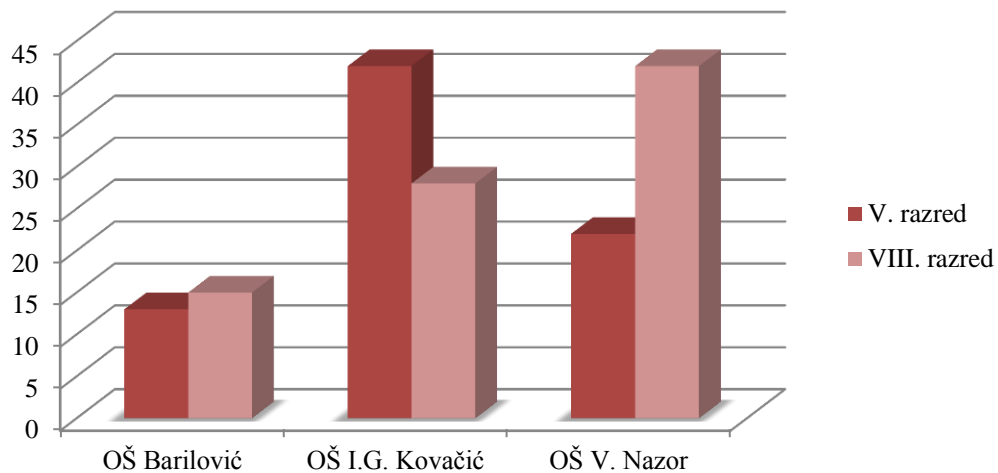

Gledano na razini pojedinih škola, rezultati su nešto drugačiji. U trinaest je školskih zadataka petog razreda OŠ „Barilović“ pronađeno 114 odstupanja, a u petnaest zadataka osmog razreda ukupno je 109 odstupanja. Izračunavši prosjek, učenici petog razreda učinili su devet odstupanja po zadaci, dok su učenici osmog razreda učili sedam odstupanja po zadacima. Dakle, broj odstupanja učenika osmog razreda u odnosu na učenike petog razreda se smanjio, međutim, tek za dva odstupanja po zadaci. Ipak, rezultati koji se odnose na OŠ „Barilović“ potvrdili bi početnu pretpostavku (H_1) po kojoj je broj odstupanja u osmim razredima manji od broja odstupanja u petim razredima.

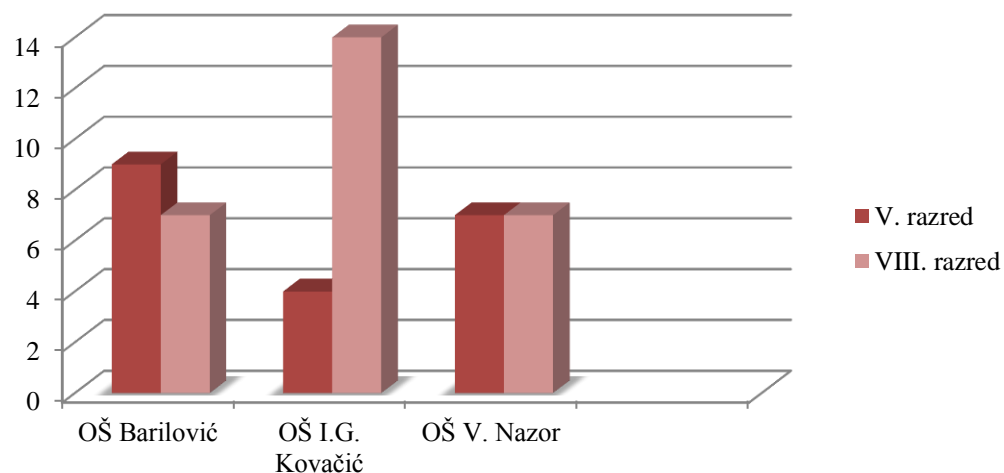
Slični su rezultati učenika OŠ „Vladimir Nazor“. Pregledane su 22 zadatke učenika petog razreda i 42 zadatke učenika osmih razreda, nakon čega je pronađeno 162 odstupanja u zadacima petog, odnosno 311 odstupanja u zadacima osmih razreda. Iako grafički prikaz pokazuje povećanje u broju odstupanja, valja imati na umu da je posrijedi i povećanje broja zadataka. Međutim, računajući prosjek, dobit ćemo izjednačen rezultat – učenici petog i osmih razreda OŠ „Vladimir Nazor“ u prosjeku su učinili sedam odstupanja po zadaci, što ne bi potvrdilo početnu pretpostavku o smanjenju odstupanja, ali ne dolazi ni do povećanja.

U 42 školske zadatke učenika petih razreda OŠ „Ivan Goran Kovačić“ pronađen je, u usporedbi s ostalima, relativno malen broj odstupanja, tj. 165 odstupanja, što čini 4 odstupanja po zadaci. U 28 školskih zadataka učenika osmih razreda zabilježeno je čak 379 odstupanja, što čini prosječno 14 odstupanja po zadaci. Za razliku od očekivane proporcionalnosti dviju veličina, u ovome je slučaju došlo do obrnute proporcionalnosti: broj školskih zadataka se smanjio u osmim razredima u odnosu na pete razrede, ali povećao se broj odstupanja. Takav zaključak suprotan je i stoga ne potvrđuje početnu pretpostavku o smanjenju broja odstupanja osmih u odnosu na pete razrede. Razlozi takvog rezultata mogu biti razni. Između ostalog, treba uzeti u obzir kako su zadatke petih i osmih razreda vrlo različite, počevši od broja riječi pa sve do širine vokabulara koji učenici posjeduju. Isto tako, malo je vjerojatno da će učenici petih razreda upotrebljavati konstrukcije koje još uvijek nisu prisutne u njihovom jeziku. Međutim, učenici osmog razreda će takve konstrukcije upotrijebiti, zato što su ih učili na nastavi, samo je upitno u kolikoj su ih mjeri usvojili i njima ovladali.

Grafički prikaz broja zadataća (usporedba: V. i VIII. r.)

Grafički prikaz prosječnog broja odstupanja po zadaći (usporedba: V. i VIII. r.)

6.3.4. Utjecaj imanentne gramatike na morfološka odstupanja u školskim zadaćama

Uvidom u najčešća odstupanja od morfološke norme u zadaćama učenika petih i osmih razreda, može se zaključiti kako je najveći broj odstupanja nastao prijenosom jezičnih činjenica iz učenikove imanentne gramatike. U kategoriji zamjene glagola česta je pojava izostanak krajnjega *-i* u infinitiva glagola, kako u zadaćama petih, tako i u zadaćama osmih razreda (*snimat, vidit, dogodit, slikat*). Suprotno tome, odstupanja poput *ispričati ću, kupiti ću* mogli bismo objasniti nedovoljnom ovladanosti gradivom. U istoj se kategoriji javljaju odstupanja koja se tiču upotrebe pogrešnog oblika glagola, tj. leksičkog ili gramatičkog morfema (npr. *pokrim* umjesto *pokrijem, vidit* umjesto *vidjeti, preživili* umjesto *preživjeli, obašli* umjesto *obišli, ponesao* umjesto *ponio, razlijenim* umjesto *razlivenim...*). Jedna od odrednica čakavskog narječja su nastavci *-adu, -edu, -idu*, odnosno u novije vrijeme *-aju, -aju, -iju* u prezentu 3. l. mn. (*odletiju, pozdraviju, radiju, ćeju*). Čuvanje glasa *l* na kraju riječi osobina je čakavskog i kajkavskog narječja, a potvrđeno je i u zadaćama učenika (*slušal, igral*). Suprotno tome, u nekim je glagolima provedena vokalizacija, ali je, vjerojatno pod utjecajem drugih idioma, došlo do ispadanja vokala *a* (*izišo, otišo, plako, trčo*). Futur I. u opisanom se govoru uglavnom tvori od nenaglašenog glagola *htjeti* (*ćeš + infinitiv*), a u učeničkim je zadaćama pronađen primjer tvorbe bez početnog *h* (*očemo, oćeš*). Ranije je spomenuto²⁴ kako se još u općeslavenskom jeziku budućnost iskazivala perifrastičnim konstrukcijama s prezentima glagola *biti, htjeti* i *imati*. Ista je jezična pojava prisutna i danas, a u učeničkim je zadaćama petoga razreda zabilježen primjer iskazivanja prošlosti perifrastičnom konstrukcijom s prezentom glagola *htjeti* (*htjela sam plakati, htjela sam stavljati* umjesto *plakala sam, stavljala sam*). Imanentna je gramatika utjecala na još jedan primjer perifrastične konstrukcije: *Vjetar je stao puhati*. Iako je takva konstrukcija pravilna, ipak postoji odstupanje nastalo prijenosom jezične činjenice iz imanentne gramatike. Naime, konstrukcija *stati + puhati* (infinitiv) u opisanom se govoru koristi u značenju *početi puhati*, dok je u zadaći upotrijebljena u značenju *prestati puhati*. S druge strane, u zadaćama osmoga razreda pronađen je primjer tzv. *dakanja* (*ne mogu da usnu* umjesto *ne mogu usnuti*). Na granici s morfologijom, a krećući se prema semantici i leksikologiji, u učeničkim su zadaćama petih i osmih razreda zabilježeni još neki glagoli u čijoj je upotrebi vidljiv utjecaj imanentne gramatike (*prošla*

²⁴ Vidi poglavlje 3.1.

sam umjesto *otišla sam*, *ukrala sam se* umjesto *iskrala sam se*, *pričali smo* umjesto *razgovarali smo*).

Većina odstupanja zabilježena u skupini zamjene normativnih oblika prijedloga nenormativnim nastala je pod utjecajem imanentne gramatike. Najveći se broj odstupanja odnosi na upotrebu prijedloga *sa* umjesto *s*, a često se javlja i upotreba prijedloga *s/sa* uz instrumental sredstva (*s igračkom*). Također je zabilježena pogrešna upotreba prijedloga *kod* (*ići kod prijatelja*) i prijedloga *kroz* (*vidjeti kroz autobus* umjesto *vidjeti iz autobusa*).

Najčešće odstupanje u skupini zamjenica odnosi se na upotrebu osobne umjesto povratno-posvojne zamjenice (*moj* umjesto *svoj*) te upotrebu osobne zamjenice u dativu *ju* umjesto *je*. Iako je pravilno pisanje riječice *ne*, *ni* i *li* prema Nastavnom planu i programu (2006) jedno od obrazovnih ciljeva za drugi razred osnovne škole, učenici petog i osmog razreda još nisu dovoljno ovladali tim dijelom gradiva te u normativnu gramatiku unose elemente svojeg govora (*s nikim* umjesto *ni s kim*, *za ništa* umjesto *ni za što*, *za ničim* umjesto *ni za čim*). Upotreba zamjenice *kaj* i *šta* umjesto *što* također je potvrda snažnog utjecaja učenikove imanentne gramatike na normu hrvatskog standardnog jezika.

Budući da učenici petoga razreda tek počinju učiti sklonidbu imenica, odstupanja koja su zabilježena u skupini padeža ne mogu se objasniti nedovoljnom ovladanošću gradivom. Jedan od najčešćih primjera u čijem pisanju odstupaju učenici jest ime njihova grada (*u Duga Resu*, *u Duga Resi...*), a osim toga, zabilježeni su još neki primjeri odstupanja (*kod Ninota*, *oblačića* umjesto *oblačić*, *koga* umjesto *koji*). Ipak, neka su odstupanja uzrokovana analogijom (*jednom drugome* umjesto *jedan drugome*, *po danu i noću* umjesto *po danu i noći*) ili je riječ o propustima (*po imena*, *puno oblike*, *u Mrzлом Polju Mrežničko*). Za razliku od njih, očekuje se da su učenici osmoga razreda već ovladali padežima. Međutim, oni također odstupaju u sklonidbi imena svojega grada, ali i u sklonidbi drugih riječi, uzrok čega je uglavnom utjecaj imanentne gramatike (*puno novca* umjesto *puno novaca*, *lagati svoje roditelje* umjesto *lagati svojim roditeljima...*).

Nepromjenjive se vrste riječi, sukladno Nastavnom planu i programu (2006), poučavaju u V. razredu osnovne škole. S obzirom na to, odstupanja su očekivana. Nesumnjiv utjecaj imanentne gramatike vidljiv je u primjerima poput: *po jeseni/ u jeseni* umjesto *ujesen*, *kadi* umjesto *gdje*, *dole* umjesto *dolje*, *nazad* umjesto *natrag*.

Za razliku od učenika petih razreda, učenici osmih razreda često su odstupali kada su u pitanju glagolski načini. Najveći broj odstupanja odnosi se na pisanje aorista pomoćnoga glagola *biti* kao dijela kondicionala I. (*bi* umjesto *bih*, *bismo*, *biste*), što je jedna od jezičnih činjenica prisutna u imanentnim gramatikama učenika. Osim toga, učenici osmih razreda često su upotrebljavali kondicional I. umjesto perfekta (*morao bi pomagati* umjesto *morao je pomagati*, *one bi došle* umjesto *one su došle*). Takva odstupanja zapravo bismo mogli nazvati pogreškama, s obzirom na to da su učenici pravilnom upotrebom glagolskih načina trebali ovladati u VI. razredu.

Osim u spomenutim skupinama s najvećim brojem odstupanja, utjecaj imanentne gramatike primjetan je i kada je riječ o drugim vrstama riječi ili o drugim kategorijama:

- zamjena unutar kategorije promjenjivosti: *ne sjećam se nečega punoga*
- zamjena unutar kategorije roda: *imaju skupa auta*
- zamjena unutar kategorije broja: *pridružili su nam se još dva prijatelja*
- zamjena unutar kategorije određenosti: *jaki vjetar, lice kroz kojeg*
- zamjena unutar kategorije stupnjevanja: *najviše mi je bilo teško (najteže mi je bilo)*
- zamjena unutar kategorije vida: *viđali smo drveće (vidjeli smo)*
- zamjena unutar kategorije prelaznosti: *plakati se, sjesti se, šetati se...*
- zamjena unutar kategorije vremena: *bili smo se razbudili (razbudili smo se)*
- zamjena imenica: *bez dozvoljenja (dozvole), sakupiti kokoše (kokoši)*
- zamjena pridjeva: *auto od prijatelja*
- zamjena brojeva: *trinejst godina*
- zamjena veznika: *upoznali smo se dok (kad), zato jer (zato što)*
- zamjena čestica: *hoće (li) doći, dali.*

7. Školske zadaće

7.1. Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika

Dosad već nekoliko puta isticana važnost predmeta *Hrvatski jezik* vidljiva je ne samo u činjenici da je riječ o najopsežnijem predmetu u osnovnoškolskom obrazovanju, već i u njegovoj korelaciji s drugim školskim predmetima te primjeni u svakodnevnom životu.

Jedno od njegovih četiriju predmetnih područja koje se bavi upravo usmenom i pismenom upotrebom hrvatskog jezika jest *jezično izražavanje*. Težak piše kako je područje usmenoga i pismenoga izražavanja primjena teorijskoga znanja stečenoga u nastavi gramatike, pravopisa, pravogovora, leksika, književnosti, scenske i filmske umjetnosti (Težak 1996: 63). Zadaće ovog nastavnog područja, prema Nastavnom planu i programu (2006: 25) višeslojne su, a kreću se od razvijanja učenikovih sposobnosti izražavanja doživljaja, osjećaja, misli i stavova, stvaranja navike upotrebe pravogovornih i pravopisnih normi, sve do ostvarivanja uspješne usmene i pismene komunikacije. Drugim riječima, temeljno je postignuće nastave jezičnoga izražavanja razvijanje učenikove jezične kompetencije koja će mu omogućiti uključivanje u društvenu komunikacijsku praksu na standardnome jeziku (Visinko 2007: 118).

U pojedinačevu načinu izražavanja najbolje je oslikana njegova jezična kultura te sposobnost i vještina upotrebe jezika. S obzirom na to da su, kako navodi Visinko (2010), sposobnosti jezičnoga izražavanja važne za život pojedinca bez obzira na to čime se bavi, u jezično bi izražavanje tijekom osnovnoškolskoga poučavanja hrvatskoga jezika trebalo ulagati najviše vremena i energije.

7.2. Razvijanje pismenosti i pismenog stvaralaštva učenika

Pismenost²⁵, u užem smislu, definirana je kao sposobnost čitanja i pisanja (Hrvatska enciklopedija). Međutim, isti je pojam višeznačan, stoga ga je potrebno detaljnije odrediti. Vrsta pismenosti o kojoj je ovdje riječ uključuje, osim već spomenutog pisanja i čitanja, i vještinu stvaranja tekstova te vještinu pravilnog i smislenog pisanja.

²⁵ *Pismenost* se u ovome tekst odnosi na pisanu u odnosu na govornu realizaciju jezika. U tom slučaju, značenjska opreka *pismenom* neće biti *nepismeno*, već *govorno*.

Proučavajući razvoj pismenosti, valja imati na umu kako govor uvijek dolazi prije zapisa – tako i dijete prvo nauči izraziti svoje misli i potrebe govorom, a tek kasnije pismom²⁶. Vodeći se time, osobito osjetljivo razdoblje u djetetovu razvoju pismenosti su prva četiri razreda osnovne škole te prijelaz u peti razred (Visinko 2007: 120). U tom razdoblju pismena djelatnost proizlazi iz govorne. Drugim riječima, učenici nastoje u svoje zapise prenijeti svu sintetičnost govora, što je teško. Naviknuto na sugovornika i upotrebu vrednota govorenoga jezika, djetetu je otežano pismeno se izražavati. Zbog toga je važno stjecanje učenikove pismenosti promatrati u razvojnom procesu (*isto*). Riječ je o složenom procesu koji se odvija tijekom čitavog osnovnoškolskoga obrazovanja, čime se postupno i sustavno razvijaju učenikove sposobnosti, a kao jedan od rezultata nastaje učenički pismeni sastavak.

Sam proces pisanja sastavka, tj. učeničkog pismenog stvaralaštva pretpostavlja određenu razinu jezičnoga predznanja (lingvističku kompetenciju), razvijene sposobnosti izražavanja vlastitih misli (komunikacijsku kompetenciju) te odgovarajući spoznajni razvoj kojemu prethodi niz misaonih aktivnosti (kognitivnu kompetenciju) (Pavličević-Franić 2005: 167). Pisanom se stvaralaštvu učenika u osnovnoj školi pridaje velika važnost pa se ono potiče i njeguje u redovnoj nastavi hrvatskog jezika, ali i u izvannastavnim djelatnostima. Dječje se pisano stvaralaštvo očituje kao jezična djelatnost u kojoj je dijete poruku uobličilo na osoban način, odnosno, ako je dijete na neki svoj način ostvarilo sebe kao „neponovljivu jedinku ljudske vrste“ (Gudelj-Velaga 1990: 9).

Djetetova izražajna sposobnost, kao i sposobnost tvorbe složenijih tekstovnih struktura razvijat će se proporcionalno djetetovu uzrastu i obrazovanju. Tako je svijet dječjeg doživljavanja mnogo veći i razvijeniji od dječje mogućnosti izražavanja što, s jedne strane, dovodi do proširenja opsega dotadašnje jezične upotrebe i razvoja potrebe za ovladavanjem jezika, a s druge strane dovodi do inovativnosti u jeziku (*isto*: 70). Naime, tijekom pisanja, tj. pronalaženja načina na koji će izraziti što želi, dijete pronalazi inovativne jezične jedinice koje ponekad ne odgovaraju uspostavljenom opisu jezika.

²⁶ O opreci govora i pisma prema De Saussureu već je bilo riječi.

7.3.Sastavak

Učenički je sastavak završni produkt dugotrajnoga obrazovnoga procesa, odnosno vid jezične komunikacijske prakse na razini teksta sa specifičnim obilježjima (*isto*: 153). S obzirom na to da pisanje sastavka zahtijeva određeno predznanje, on može biti dobro mjerilo učenikova stvarnoga znanja, umijeća korištenja jezika, kao i mjerilo općenita učenikova razvitka i pogleda na svijet. Pišući sastavak, učenik, dakle, razvija i primjenjuje umijeća potrebna za obavljanje određenoga nastavnoga zadatka i to na više razina (gramatika, stilistika, leksikologija, psihologija...).

Svrhe i zadaće učeničkih pismenih sastavaka su, kao što je prethodno istaknuto, raznovrsne – od usvajanja i utvrđivanja odrednica samostalnoga stvaralačkoga izražavanja pa sve do stvaranja funkcionalnih i jasnih rečenica oblikovanih u smislenu cjelinu. Zadaci koji se pritom ostvaruju spoznajni su (usvajanje znanja), funkcionalni (razvijanje sposobnosti) i odgojni (izgrađivanje pozitivnog stava i mišljenja, stvaranje radnih navika i sl.) (Pavličević-Franić, 2005: 181). Ispitivanje učenikova pisanja osobito je važno nakon završenog IV. te VIII. razreda osnovne škole. One su, kao takve, odraz učenikove pismenosti na određenom obrazovnom stupnju, ali i pokazatelj napretka ili zaostajanja u pismenosti (Jurić 2016: 12). Upravo je školska zadaća kruna dvomjesečnog ili tromjesečnog rada u nastavi hrvatskog jezika. Iako se nekada u jednoj nastavnoj godini pisalo nekoliko zadaća, s promjenama nastavnih planova i programa, broj je uglavnom sveden na tek dvije zadaće po godini. Ta činjenica, dakako, ostavlja posljedice u vidu nedovoljnog praćenja i razvoja učenikove pismene kulture.

Kompleksnost pojma *pismenost* vidljiv je i u pronalaženju pouzdane metodologije za utvrđivanje njegovih bitnih odrednica i, u konačnici, u vrednovanju učeničkih sastavaka (Visinko 2007: 122). Stručno i pravedno ocijeniti sastavak, odnosno školsku zadaću nije nimalo lako. Pri tome, učitelj mora identificirati i označiti svako odstupanje. O odstupanjima je u ovome radu bilo riječi ranije. Osim jezičnih koje ukazuju na razinu učenikova (ne)poznavanja gramatičko-pravopisnih pravila, postoje i nejezična odstupanja (sadržajna, logička, kompozicijska, interpretacijska) te slučajna odstupanja ili propusti (slovne pogreške, izostavljanje riječi) (Pavličević-Franić 2005: 168). O kojem god da je odstupanju riječ, učitelj ga treba primjereno označiti.

Rosandić razlikuje dvije vrste učiteljevih intervencija: jezične ili lingvističke te odgojne ili pedagoške (*isto*: 172). Jezične upozoravaju učenika na gramatičko, pravopisno, leksičko ili stilističko odstupanje koje valja ispraviti. One su obrazovne, zato što se na njima uči (*isto*). Odgojne intervencije pisani su komentar koji učitelj piše radi poticanja učenika ili radi pohvale njegove kreativnosti i truda (*isto*: 173).

Iako su za sve razrede osnovne škole utvrđene norme ocjenjivanja kontrolnih pismenih radova, za ocjenjivanje sastavaka vrijede druga pravila. Stoga, prilikom vrednovanja školskih zadaća, u obzir treba uzeti sljedeće odrednice: *logičku stranu sastavka, kompozicijsku strukturu, stilsku razinu, gramatičko-pravopisnu pravilnost te vanjski izgled sastavka*. Usto, kao važan čimbenik u procesu razvijanja učenikove pismenosti, učitelj mora težiti pravednosti i objektivnosti (*isto*: 175).

8. Zaključak

Temelj ovoga rada čini istraživanje koje bismo, s obzirom na početne hipoteze, mogli podijeliti na dva dijela. Pretpostavke koje su prije samog istraživanja bile postavljene i, samim time, očekivane, bile su sljedeće:

H₁: broj odstupanja smanjen je u osmim razredima, u odnosu na pete razrede osnovnih škola;

H₂: većina morfoloških odstupanja nastala je pod utjecajem imanentne gramatike.

Vodeći se time, prvi dio istraživanja odnosi se na iščitavanje učeničkih školskih zadaća te bilježenja odstupanja pronađena u njima. Sva pronađena odstupanja koja su se odnosila na morfološku normu hrvatskoga standardnoga jezika potom su razvrstana u skupine s obzirom na morfološka obilježja ili vrstu riječi²⁷. Uvidom u odstupanja, dobiveni su rezultati prikazani tablično i grafički.

Drugi se dio istraživanja odnosio na proučavanje utjecaja imanentne gramatike na konkretna morfološka odstupanja. Kako bi bilo moguće objasniti utjecaj imanentne gramatike, prvo je bilo potrebno opisati imanentnu gramatiku učenika, tj. njihov mjesni govor.

Na temelju dobivenih rezultata, tj. broja odstupanja po razredima utvrđeno je kako prva hipoteza nije potvrđena. Naime, iako je bilo očekivano da će broj odstupanja u zadaćama učenika osmih razreda u odnosu na zadaće učenika petih razreda biti manji, on je bio gotovo dva puta veći. Uzroci takvog rezultata mogu biti različiti, pri čemu se ponajprije u obzir treba uzeti način poučavanja te opseg pisanih zadaća (veći broj riječi, kao i širi vokabular učenika osmih razreda).

Druga hipoteza tiče se utjecaja imanentne gramatike na učinjena odstupanja. Usporedbom s dijalektološkim opisom mjesnog govora, utvrđeno je da je najveći broj odstupanja nastao prijenosom jezičnih činjenica iz učenikove imanentne gramatike u normativnu gramatiku hrvatskoga standardnoga jezika. Takav zaključak potvrđuje drugu postavljenu hipotezu.

²⁷ Prema: Alerić (2009).

Rezultati ovoga istraživanja tek su početak istraživanja utjecaja imanentne gramatike na odstupanja od norme hrvatskoga standardnoga jezika. Takva istraživanja važno je provoditi kako bi se pratila učinkovitost poučavanja na razini škole, ali i na razini sustava. Slijedom toga, dobiveni bi rezultati pomogli u otkrivanju i utvrđivanju uzroka odstupanja te ukazali na nužnost promjene u dosadašnjem načinu poučavanja.

Usporedimo li ih s očekivanim obrazovnim postignućima u propisanim dokumentima (Nastavni plan i program 2006), rezultati istraživanja opisanog u ovome radu u cjelini su podosta zabrinjavajući. Može se zaključiti da učenici na kraju osnovnoškolskoga obrazovanja još uvijek nisu u potpunosti ovladali normom hrvatskoga standardnoga jezika. S obzirom na to, dobivene rezultate treba shvatiti kao priliku za promjenama koje bi mogle pridonijeti većem stupnju ovladanosti hrvatskim standardnim jezikom.

9. Sažetak

Ovaj se rad bavi proučavanjem utjecaja imanentne gramatike na morfološka odstupanja pronađena u osnovnoškolskim učeničkim zadaćama. U uvodnom dijelu rada dan je teorijski uvid u jezična odstupanja i morfološku normu hrvatskoga standardnoga jezika. U nastavku rada opisane su sličnosti i razlike između imanentne i normativne gramatike, nakon čega je opisan mjesni govor grada Duge Rese i općine Barilović. Na temelju *Nastavnog plana i programa* prikazana je očekivana razina učenikova znanja, tj. očekivana obrazovna postignuća koja učenici petog (V.) i osmog (VIII.) razreda osnovne škole trebaju postići u nastavi Hrvatskog jezika.

Temelj ovoga rada jest istraživanje morfoloških odstupanja u učeničkim zadaćama triju osnovnih škola iz Duge Rese i Barilovića. U nastavku rada pobrojana su, razvrstana i analizirana pronađena odstupanja u zadaćama, a zatim su navedeni i objašnjeni mogući razlozi odstupanja s posebnim naglaskom na utjecaj imanentne gramatike učenika. Ovaj rad teži ka isticanju važnosti sustavnog proučavanja i praćenja najčešćih odstupanja do kojih dolazi u procesu ovladavanja normativnom gramatikom, a uzrok kojih je uglavnom učenikova imanentna gramatika.

Ključne riječi: odstupanje od normativne gramatike, morfologija, imanentna gramatika, normativna gramatika, školske zadaće

Key words: grammatical error, morphology, immanent grammar, normative grammar, school work

10. Literatura

1. ALERIĆ, Marko (2006) Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom normom. U: *Lahor* 2. Str. 190–206.
2. ALERIĆ, Marko (2009) *Normativna morfologija u nastavi hrvatskoga jezika (Immanentna gramatika u nastavi normativne morfologije): doktorska disertacija*. Zagreb.
3. ANIĆ, Vladimir (1998) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
4. BABIĆ, Stjepan (1989) Sinkronija i dijakronija u tvorbi riječi. *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 1. Str. 1–32.
5. BARIĆ, Eugenija i dr. (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. BROZOVIĆ, Dalibor (1997) Narječja hrvatskoga jezika. U: *Hrvatski leksikon* 2. Str. 155–156. Zagreb: Naklada Leksikon.
7. ČEŠI, Marijana (2015) *Ovladanost standardnim hrvatskim jezikom na kraju obveznoga obrazovanja: doktorski rad*. Zagreb.
8. ČUŽIĆ, Tomislav (2014) Morfološki aspekti pravopisne norme. *Rasprave* 40/1. Str. 93–110.
9. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije* (1997) Pripremila: Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska.
10. DE SAUSSURE, Ferdinand (2000). *Tečaj opće lingvistike*. Zagreb: ArTresor.
11. FINKA, Božidar i MOGUŠ, Milan (1981) Karta čakavskoga narječja. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5. Str. 49–59.
12. GUDELJ-VELAGA, Zdenka (1990) *Nastava stvaralačke pismenosti*. Zagreb: Školska knjiga.
13. GULEŠIĆ-MACHATA, Milvia i UDIER, Sanda Lucija (2008) Izvorna odstupanja u hrvatskome kao inojezičnome. *Lahor* 5. Str. 19–33.
14. *Hrvatska enciklopedija*. <http://www.enciklopedija.hr/>, pregled: 6. prosinca 2017.
15. JELASKA, Zrinka i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
16. JELASKA, Zrinka (2007) Ovladavanje jezikom: izvornojezična i inojezična istraživanja. *Lahor* 3. Str. 86–99.

17. JELASKA, Zrinka i BJEDOV, Vesna (2015) Pogriješke ili promjene – ovladanost odabranim hrvatskim morfosintaktičkim sadržajima učenika završnoga razreda osnovne škole. *Jezikoslovlje* 16.2-3. Str. 227–252.
18. JURIC, Tihana (2016) *Školska zadaća u nastavi jezičnog izražavanja: diplomski rad*. Osijek.
19. KATIČIĆ, Radoslav (2009) O standardnom i književnom jeziku. *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 56. Str. 50–53.
20. *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* (2005) Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 5/2005.
21. KUVAČ KRALJEVIĆ, Jelena i OLUJIĆ, Marina (2015) Kasni jezični razvoj. U: *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*. Uredila: Jelena Kuvač Kraljević. Str. 35–51. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Zagreb.
22. LUKEŽIĆ, Iva (1990) *Čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
23. MARINKOVIĆ, Marina (2014) Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnoga karlovačkoga Pokuplja. *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* 3 – 4. Str. 34–43.
24. MARKOVIĆ, Ivan (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
25. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* (2006) Uredili: Dijana Vican i Ivan Milanović Litre. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.
26. PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja (2005) *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa.
27. PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja (2007) Standardnojezična normativnost i/ili komunikacijska funkcionalnost u procesu usvajanja hrvatskoga jezika. U: *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika. Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama*. Uredile: Marijana Češi i Mirela Barbaroša-Šikić. Str. 34–50. Zagreb: Naklada Slap.
28. PERUŠIĆ, Marinko (1993) *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*. Karlovac: Radio Karlovac.
29. ROSANDIĆ, Dragutin i SILIĆ, Josip (1979) *Osnove morfologije i morfofostilistike hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
30. ŠKARIĆ, Ivo (1986) Određenje govora. *Govor* III, 2. Str. 3–16.

31. ŠOJAT, Antun (1997) Jezični dodiri i prožimanja u dugoreškim čakavsko-kajkavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. Str. 193–202.
32. TEŽAK, Stjepko (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb, Školska knjiga.
33. TEŽAK, Stjepko (1997) Međunarječna prožimanja u čakavsko-kajkavskim ekavsko-ijekavskim govorima. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 10. Str. 203–208.
34. VISINKO, Karol (2007) Proces stjecanja pismenosti. U: *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika*. Uredile: Marijana Češi i Mirela Barbaroša-Šikić. Zagreb: Naklada Slap i Agencija za odgoj i obrazovanje.
35. VISINKO, Karol (2010) *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika: pisanje*. Zagreb: Školska knjiga.